

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Katedra sociální a kulturní ekologie

**Hranice ekoturismu a jejich překračování na příkladě
komunity Chambok**

Diplomová práce

Bc. Anna Kořánová

Vedoucí práce: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Práce nebyla využita k získání jiného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 5. května 2017

Bc. Anna Kořánová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především svému vedoucímu práce Mgr. Bohuslavu Kuříkovi, Ph.D za jeho cenné rady, připomínky, komentáře a celkovou podporu v průběhu celého procesu vytváření diplomové práce. Také bych ráda poděkovala komunitě Chambok, která se časem stala mým druhým domovem. Velký dík patří i Fakultě humanitních studií, která mi na můj výzkum poskytla finanční prostředky, bez kterých by realizace výzkumu byla o mnoho náročnější. A v neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině a příteli za jejich nepřetržitou podporu a trpělivost.

Abstrakt

Práce se věnuje problematice ekoturismu, respektive jeho ohraničování z antropologické perspektivy a na příkladu kambodžské komunity Chambok. Na základě pětíměsíčního terénního výzkumu jsem s pomocí metod etnografického výzkumu zjistila, že hranice ekoturismu jsou komplexní, mnohvrstevnaté, problematizované, vyjednávané a existují kolem nich tzv. šedé zóny. Je to právě konceptualizace těchto zón a hranic, která je mým příspěvkem do současné antropologické debaty o ekoturismu, jež tuto problematiku dosud víceméně opomíjela.

Klíčová slova:

ekoturismus, komunitně-řízený ekoturismus, etnografie, hranice, šedá zóna, Kambodža, autenticita, sociální stratifikace

Abstract

My thesis focuses on the problems of ecotourism, or more precisely its borders from an anthropological perspective, using example of a typical Cambodian community named Chambok. Based on five months of research, together with ethnographic methods of research I found out that boundaries of ecotourism are complex, multi-layered, problematic and negotiated and also that there are so called „grey zones“ encompassing them. It is the conceptualization of these zones and boundaries, which is my contribution to current anthropological debate about ecotourism, which has been largely left out until now.

Key words:

ecotourism, community-based ecotourism, ethnography, boundaries, grey zone, Cambodia, authenticity, social stratification

Obsah

1. Úvod	8
2. Ekoturismus a komunitně-řízený ekoturismus	11
3. Tematizace výzkumného problému	13
3.1 Sociální stratifikace v důsledku ekoturismu	14
3.2 Autenticita a ekoturismus	15
3.3 Role místních při definování udržitelnosti	17
3.4 Vztah kosmologie udržitelnosti k udržitelnosti místní	18
3.5 Definování nových výzkumných otázek	18
4. Etnografie jako metoda a žánr	20
4.1 Metodologie	21
4.1.1 Role výzkumníka	21
4.1.2 Role aktérů	23
4.1.3 Co pozorovat	23
4.1.4 Záznam z pozorování	24
4.1.5 Rozhovory	25
4.1.6 Analýza dat	25
4.2 Specifika výzkumu	27
4.2.1 Financování výzkumu	27
4.2.2 Délka výzkumu	28
4.2.3 Vstup do terénu	28
4.2.4 Jazyková bariéra	29
4.2.5 Hostitelská rodina	30
4.2.6 Vyjednávání identity	31
4.2.7 Průběh výzkumu	32
4.2.8 Opuštění terénu	34
4.2.9 Závěrečná zpráva	35
4.2.10 Etika výzkumu	36
4.2.11 Autoreflexe	36
4.2.12 Limity výzkumu	37
5. Chambok a ekoturismus v historické a geopolitické perspektivě	39

5.1 Politická situace v Chamboku	39
5.2 Historie Chamboku	41
5.3 Počátky ekoturismu v Chamboku	44
5.4 Komunitně-řízený ekoturismus v Chamboku	49
5.5 Působení (neziskových) organizací v Chamboku	50
6. Hranice ekoturismu a jejich překračování	52
6.1 Představa hranic ekoturismu etnografky z Evropy	53
6.2 Zeměpisně-legální vymezení hranice	54
6.3 Geopolitické hranice ekoturismu	58
6.4 Les jako hranice ekoturismu	59
6.5 Hranice ekoturismu utvářené cestovními agenturami	61
6.6 Hranice ekoturismu utvářené turisty	62
6.7 Procesy na hranicích ekoturismu	64
6.8 Shrnutí	70
7. Závěr	71
8. Bibliografie	74
9. Přílohy	77
9.1 Příloha č. 1 : Projekt diplomové práce	77
9.2 Příloha č. 2 : Závěrečná zpráva pro Chambok	80
9.3 Příloha č. 3 : Chemikálie a vodopád	88

1. Úvod

Cestování je především v Západním světě velmi oblíbenou aktivitou. S příchodem internetu je čím dál tím snadnější získat informace o lokalitě, která nás zajímá a lidé tak už nejsou tolik závislí na cestovních kancelářích a jejich organizovaných zájezdech. Toho využívají hlavně mladí lidé, kteří často cestují na „vlastní pěst“ se snahou snížit finanční náklady na minimum a zároveň s cílem poznat danou kulturu „na vlastní kůži“ a ne skrz okno hotelového pokoje. Tuto formu cestování lze označit za tzv. baťůžkaření. Díky levnějším cestovním nákladům se cestování stává čím dál tím dostupnější a lidé se tak můžou dostat relativně snadno i do míst, kam to bylo dříve téměř nemožné. I když si myslím, že cestování je skvělý způsob, jak poznávat svět a jak ho nahlížet v jiné perspektivě, je důležité si uvědomit i odvrácenou stránku tohoto fenoménu. Osobně jsem procestovala přes dvacet zemí světa na čtyřech kontinentech, ale až v několika posledních letech jsem si začala uvědomovat, jak velký vliv má (masový) turismus na vývoj dané země a kultury. Obzvláště pro země Třetího světa skýtá turismus velký ekonomický potenciál, ale bohužel mu v některých případech místní lidé občas „obětují i vlastní kulturu a duši“, čímž mám na mysli především rychlý proces komodifikace kultury, kdy se z původně organických elementů kultury stává „obyčejné“ zboží určené primárně ke kapitalistické peněžní směně [Stronza, 2001]. S tím souvisí i to, že na turisticky navštěvovaných místech často vznikají „autentické hybridy“, které poskytují turistům Západního světa veškerý komfort a zábavu, avšak zároveň ničí to, za čím tam mnozí turisté přijeli – zakušení *jinakosti* a *autenticity*. Podle MacCannell modernitu charakterizují pocity odcizení, fragmentace a povrchnosti a moderní turisté cestují za *autenticitou* právě s touhou po zakušení nezkaženosti, primitivnosti a přírody, která ještě není dotčena modernizací [tamtéž]. Avšak mohla jsem se procházet v čínské Shangri-le ve třech tisících metrech nad mořem, obdivovat indický Taj Mahal nebo se ztrácet uprostřed mediny v marockém Fezu, ale *vždy* jsem si mohla být jistá, že kdybych chtěla, tak si budu moct dát ranní kávu ve Starbucks, cheeseburger k obědu v McDonald's a pizzu s Coca-Colou k večeři. Ne jednou se mi v těchto zemích stalo, že turisté odmítali za jídlo zaplatit, protože „parmazán na pizze“ nebyl „opravdový parmazán“. A přesně tyto situace, kdy se západní turista staví spíše do role kolonizátora než-li do role pozorovatele respektujícího tamější kulturu, mě přivedly ke studiu ekoturismu a komunitně-řízeného ekoturismu s nadějí, že na těchto místech nejen že nenajdu McDonald's, ale ani turisty, kteří by ho zde očekávali.

Na základě konfrontace s terénem a s dostupnou antropologickou literaturou o ekoturismu a komunitně-řízeném ekoturismu jsem formulovala svoje výzkumné otázky, které se zaměřují především na děje, které probíhají na hranicích ekoturismu a nikoliv uvnitř něj. Jak se vymezují a jak jsou vyjednávány hranice ekoturismu? Jaké děje se odehrávají na jeho rozhraní? Jakou roli mají místní ve formování a budoucím rozvoji ekoturismu?

Etnografický výzkum následně ukázal, že hranice ekoturismu jsou vícestupňové a komplexní, což vytváří široký prostor pro vznik celé řady „šedých zón“. Ve své práci tematizuji dohromady šest vrstev těchto hranic – představu hranic ekoturismu etnografky z Evropy, zeměpisně-legální hranici, geopolitickou hranici, hranici jako les, hranici utvářenou cestovními agenturami a hranici utvářenou turisty. Kolem každé z těchto vrstev se vytváří specifická „šedá zóna“, přičemž já se zaměřuji především na procesy, které probíhají v šedé zóně, jež se vytváří kolem hranic ekoturismu, jak jí rozumějí místní. Tuto šedou zónu ztvárňuje chemické mango, které se pěstuje v bezprostřední blízkosti Chamboku. Tento prostor vzniká hlavně důsledkem jednodimenziálního chápání ekoturismu, kdy někteří z místních identifikují pouze zeměpisně-legální hranici, za kterou „zásady ekoturismu jednoduše neplatí“. Na základě toho vzniká v šedé zóně konflikt při vyjednávání podoby a polohy hranice, přičemž jedna část místních vnímá ekoturismus více-dimenzionálně a snaží se upozornit na to, že ekoturismus má kromě zeměpisně-legálních i jiné hranice (např. turistické a biochemické), které chemické mango překračuje, zatímco jiní tyto další dimenze hranic potlačují a ignorují. Studium šedých zón tak umožňuje poodhalit hranice jako něco komplexního a nepřetržitě vyjednávaného.. Namísto podstatného jména hranice je tak spíše na místě mluvit o slovesu ohraničování.

Moje práce je rozdělena dohromady do sedmi částí. V Úvodu představuji čtenáři důvod volby tématu a zároveň zde uvádím i hlavní zjištění práce. V kapitole Ekoturismus a komunitně-řízený ekoturismus stručně prezentuji tyto dva koncepty, aby měl čtenář možnost se seznámit s klíčovými pojmy. Zjištěním práce je kromě obsahu samotného (hranice, šedé zóny, překračování), i to, jak se utváří etnografické vědění za pochodu, což podrobně popisují v kapitole Tematizace výzkumného problému, která zachycuje můj postup při hledání a definování výzkumných otázek, které byly spoluvytvářeny až v kontaktu s terénem. V kapitole Etnografie jako žánr a metoda popisují etnografii jako kvalitativní výzkumnou metodu a podrobně zde popisují metodologii a postup své práce. V

kapitole Chambok a ekoturismus v historické a geopolitické perspektivě přibližují čtenáři terén a jeho specifika. Ústřední kapitolou je Hranice ekoturismu a jejich překračování, ve které definují různé dimenze hranic a procesy probíhající v tzv. šedých zónách, které okolo hranic vznikají. V Závěru práce shrnují své poznatky a zjištění.

2. Ekoturismus a komunitně-řízený ekoturismus

Ekoturismus je v současné době jedno z nejrychleji rostoucích odvětví turistického průmyslu [West, Carrier, 2004]. Ale co to ekoturismus vůbec je? Jezdí sem jiný typ turistů, než na klasická turistická místa? Podle ředitele Mezinárodní ekoturistické společnosti (TIES) by ekoturismus měl za a) chránit a podporovat zachování území; b) podporovat, respektovat, pomáhat a posilovat místní komunity; c) vzdělávat turisty a zároveň turistům poskytovat zábavu.¹ V antropologické literatuře existuje mnoho odlišných definic ekoturismu než je tato, nicméně West a Carrier ve své studii shrnují základní prvky, které podle nich obsahují *všechny* definice, následovně: představa oddechové dovolené, kdy si lidé užívají přírodní lokality takovým způsobem, který má minimální negativní dopad na toto prostředí. Ekoturismus zároveň respektuje a prospívá domorodým obyvatelům, jejich kultuře a zvykům [West, Carrier, 2004: 483]. I když se ekoturismus jeví jako udržitelná a sociálně i environmentálně zodpovědná forma turismu, otázkou zůstává, jestli ekoturismus není „moc západní“. Například Carrier a Macleod (2005) mluví o tzv. ekoturistické bublině, kdy ekoturismus prezentuje ryze západní model idealizované přírody – přírody čisté, nedotčené a krásné, i když tyto představy často neodpovídají tomu, jak přírodu vnímají místní lidé. Stejní autoři také kritizují přístup některých ekoturistů, kteří jezdí do exotických ekoturistických destinací s cílem chránit životní prostředí a kritizují některé „neekologické“ praktiky, které místní uplatňují, ale už si sami často neuvědomují, kolik se spotřebovalo CO₂ na to, aby se z domova do destinace vůbec mohli dostat [Carrier, Macleod, 2005: 317]. Fiorello a Bo (2012) ve své studii popisují zrod této nové skupiny ekoturistů, kteří jsou podle nich charakterističtí tím, že si uvědomují negativní dopady masivního turismu, takže se snaží být environmentálně uvědomělí, dávají pozor na to co jedí, oceňují přírodu, chtějí se během cestování vzdělávat a navazovat osobní vztahy s místními lidmi [Fiorello, Bo, 2012: 762]. Jednou z reakcí na tento trend v turistickém průmyslu byl vznik tzv. komunitně-řízených ekoturistických destinací (CBET²), které vycházejí z principů udržitelného rozvoje. Trvale udržitelný rozvoj je slovy Ivana Ryndy (2000): „komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických nástrojů a technologií uspokojovat sociální potřeby lidí, materiální i duchovní, při plném

---

¹ Dostupné online na <http://www.ecotourism.org>

² V originále „Community-Based Ecotourism“. V českém jazyce neexistuje překlad této formy ekoturismu, proto jsem se uchýlila k překladu komunitně-řízený ekoturismus.

respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich instituce a procesy“ [Rynda, 2000: 12]. Komunitně-řízený ekoturismus je ukotven na těchto třech základních pilířích udržitelného rozvoje – ekonomické efektivitě, sociální rovnosti a ekologické udržitelnosti. Fiorello a Bo tyto pilíře ekoturismu popisují následovně: ekonomická efektivita znamená, že výsledkem zavedení turismu v dané komunitě je navýšení životního standardu místních lidí, a zároveň to, že příjmy jsou spravedlivě rozděleny mezi všechny zúčastněné. Sociální rovnost má zaručit všem členům CBET jejich spravedlivé zapojení do chodu ekoturismu včetně rozhodovacích procesů ohledně dalšího vývoje komunity. V rámci ekologické udržitelnosti by neměl být komunitou vytvářen žádný tlak na přírodní zdroje a naopak by se měla podporovat snaha o zachování stability ekosystémů [Fiorello, Bo, 2012: 763].

Ve své práci jsem se zaměřila právě na tento specifický typ ekoturismu, protože považuji koncept CBET za dobře strategicky propracovaný, ale zajímalo mě empiricky prozkoumat s pomocí etnografických metod, jak lze jeho zásady z textu (ne)úspěšně aplikovat v každodenní praxi a jaká úskalí, nezamýšlené důsledky, nové problémy a dynamiky to s sebou nese. Podařilo se mi najít mezinárodně uznávanou komunitu Chambok v Kambodži, kde zavedli ekoturismus v roce 2003. Následně jsem navázala kontakt s neziskovou organizací KYSD, která v komunitě působí a která můj výzkum posléze oficiálně zaštitila.

3. Tematizace výzkumného problému

Před odjezdem do terénu jsem neměla přesně vytyčený výzkumný problém, ale jen oblast zájmu s tím, že přesnou formu výzkumného problému zformuluje až prostředí a induktivní logika etnografické práce. K tomuto kroku jsem se rozhodla na základě doporučení svého vedoucího práce, který realizoval etnografický výzkum v Mexiku a na základě četby jedné z nejcitovanějších ekologických antropoložek současnosti Anny Tsing (2005), která prováděla výzkum v devadesátých letech v Indonésii a uplatnila etnografickou metodu, ve které se „výzkumník nechá terénem spíše překvapit, než že přijíždí s předem jasně formulovaným plánem výzkumu“ [Tsing, 2005: 10] (k integrální roli náhody, nahodilosti, překvapení v etnografickém terénu viz i Harrell 1995). Tuto strategii jsem zvolila proto, že jsem ve zkoumaném terénu nikdy nebyla, takže jsem měla jen velmi obecnou představu o tom, jak terén bude vypadat a jaké jevy budu moct zkoumat. Před odjezdem jsem se tedy zaměřila především na četbu odborné literatury o ekoturismu, na studium khmerštiny a na studium historie Kambodži, abych byla na terén co nejlépe připravena. Mantinely mého původního zájmu byly následující výzkumné otázky: Jak se změnila sociální stratifikace po zavedení ekoturismu? Může být ekoturismus autentický? Jakou roli mají místní v definování udržitelnosti? V jakém vztahu je kosmologie udržitelnosti k udržitelnosti místní?

Po příjezdu do terénu se ukázalo, že z přednášek o kvalitativním výzkumu, které jsem absolvovala v rámci bakalářského a magisterského studia, jsem měla o etnografickém výzkumu velmi zjednodušenou a zploštěnou představu. Prostředí bylo nepřehledné a bylo pro mě velmi náročné se zorientovat a najít v terénu problém, který bych mohla z vědeckého hlediska zkoumat. Vyhledávala jsem tedy další a další studie o ekoturismu a snažila jsem se svůj výzkum více konkretizovat. Avšak většina studií, které jsem četla, popisovala jevy, na které jsem v terénu nenarážela. Studie se totiž soustředily převážně na disfunkční a problematické příklady ekoturismu, což moc nekorespondovalo s mými parciálními zjištěními z terénu. Tato tendence popisovat „špatné, problematické a trpící“ není v antropologické literatuře ojedinělá, jak upozorňuje Robbins (2013) ve svém článku o antropologii dobra. Robbins zde popisuje, jak si antropologie po odklonu od zkoumání „divochů“ v osmdesátých letech místo toho osvojila zkoumání „trpícího“ jako mostu napříč kulturami [Robbins, 2013: 453].

3.1 Sociální stratifikace v důsledku ekoturismu

Začnu-li svou výzkumnou otázkou ohledně sociální stratifikace v důsledku ekoturismu, může být příkladem případová studie antropologů Westové a Carrier, kteří zkoumali ekoturismus a autenticitu (2004) na Papu Nové Guineji v okolí hory Crater. V této ekoturistické oblasti totiž žije několik etnik, které je možné nahlížet analogicky k devíti vesnicím, ze kterých se skládá Chambok. V případě ekoturismu na Papu Nové Guineji však v důsledku zavedení ekoturismu začalo docházet k výrazné sociální stratifikaci – z ekoturismu těžila hlavně jedna vesnice (etnikum), protože se tam soustředily veškeré atrakce a ubytování pro turisty [West, Carrier, 2004: 490]. V Chamboku je většina homestay také umístěna v centrální vesnici, kde můžeme najít i pagodu, školu, návštěvnické centrum a začátek stezky k vodopádu, avšak vedoucí komunity se aktivně snaží, aby ke zvýhodněním nedocházelo – homestay si lidé mohou zřídit v jakékoliv vesnici a stejně tak do poskytovaných služeb se může zapojit kdokoliv s tím, že je komunita zaměstnává ve stejné míře jako lidi z centrální vesnice. Snažila jsem se udělat několik rozhovorů i s lidmi z okrajových vesnic a nikdo z dotázaných se necítil být z ekoturismu vyčleněný na základě velké vzdálenosti od centrální vesnice. Vedení komunity se také snaží „nalézt“ nová turisticky zajímavá místa v blízkosti těchto vzdálenějších vesnic, aby se tím alespoň trochu vyvážil defekt způsobený dojížděním. Jeden z průvodců dokonce komentoval situaci tak, že kdyby nebyl na vesnici ekoturismus, tak by nad vším měly kontrolu pouze mocné a movité rodiny Chamboku, což by nebylo dobré pro většinu obyvatel. Ekoturismus tedy naopak sociální stratifikaci zmírňuje a snaží se jí zabránit. Opět však musím zdůraznit skutečnost, že jsem se v terénu pohybovala pouze pět měsíců, zatímco Paige Westová strávila v terénu sedm let, takže je dost možné, že některé roviny nerovnosti se mi kvůli délce terénu nevyjevily.

Tímto ovšem nechci říci, že Chambok je komunita bez rozporů, „exotický ráj na zemi pro evropské oko“. Co způsobuje velký spor mezi tamějšími vesnicemi je vodovodní systém, který přivádí vodu z vodopádu do vesnic. Ten byl v komunitě vybudován před několika lety díky ekoturismu. Centrální vesnice leží nejbližší vodopádu (proto tady je i návštěvnické centrum, začátek stezky k vodopádu apod.), a tudíž jako první odebírá vodu. To se stává problémem především během suché sezóny, kdy je obecně nedostatek vody. Centrální vesnice totiž spotřebuje většinu dostupné vody – z velké části i kvůli ekoturismu, protože je v této vesnici největší počet homestay, které vždy když ubytovávají turisty, musí

mít v koupelně naplněnou nádrž s vodou. Stejně tak musí být voda vždy dostupná v návštěvnickém centru. Do ostatních vesnic tím pádem přitéká jen zbytek nevyužité vody, je-li vůbec nějaký. Obzvláště jedná-li se o dlouhodobý stav, lidé z okolních vesnic často vyráží do lesa, aby potají přeřezali vodovodní potrubí a upozornili tak na svou nespokojenost. Vedení se společně s neziskovou organizací Mlup Baitong snaží v současné době vymyslet systém, který by přívod vody reguloval a předcházel by tak zbytečnému ničení potrubí. Stronza mluví o rebélii proti infrastruktuře jako o jedné z nejčastějších forem, jak místní mohou vyjadřovat svůj nesouhlas s ekoturismem [Stronza, 2001: 276]. Další formy, se kterými se setkala bylo záměrné ničení přírody okolo turisticky hojně navštěvovaných míst (kácení stromů, vytrhávání rostlin, apod.), ale až k takto vyhraněnému bojkotování ekoturismu v Chamboku nedocházelo.

3.2 Autenticita a ekoturismus

Mou druhou výzkumnou otázkou byla míra „autenticity“ ekoturismu. Stronza ve své studii Antropologie turismu popisuje jev tzv. „zrcadlení“. Tento jev vystihuje situace, kdy místní zrcadlí to, co si myslí, že od nich turisté očekávají. Představy turistů o „autenticitě“ jsou často velmi stereotypizované spíše než založené na historických či etnografických zjištěních [Stronza, 2001: 271]. Tím však vytváří tlak na místa, kam přijíždí, protože je-li realita jiná, než jak si ji představovali, mohou být zklamáni a do dané lokality se už nevrátit s tím, že „není autentická“. V případě Chamboku, kam se nejezdí primárně za domorodými obyvateli, ale za přírodními památkami a přespáním v homestay, je tento tlak sice o něco menší, ale je stále přítomný. Turisté si nejednou stěžovali na množství odpadků, které se v Chamboku a jeho okolí nachází. Jejich představa často odpovídá západnímu idealizování přírody, která je charakteristická svou čistotou, krásou a nedotčeností. Williams (1980) popisuje historický vývoj konceptu přírody, přičemž identifikuje dvě klíčové transformace. Ve 13.stol se začalo mluvit o přírodě v jednotném čísle, což souviselo s rozvojem křesťanství. Na přelomu 16./17.století pak díky odkazu Descarta začalo docházet k umrtvování přírody, její separaci od společnosti a zároveň se začala diskutovat otázka „přirozeného stavu“. V polovině 19.století s příchodem romantismu se začala příroda opět „oživovat“, protože se jí začala přičítat vnitřní hodnota sama o sobě. Romantici dávali přírodu do souvislosti s nedotčeností, divokostí, exotikou,

přirozeností a vyžadovali její ochranu. A právě tento idealizovaný obraz „nedotčené a divoké přírody“ často odpovídá obrazu, který má většina turistů přijíždějící do Chamboku. Hansen (2006) mluví o tzv. diskurzivní zátce, která vyjadřuje nezpochybnitelnost přirozenosti určitého fenoménu, je-li za přirozený považován. V případě, že je něco zdánlivě nepřirozené (odpadky v „nedotčené“ přírodě) považujeme to automaticky za škodlivé a rušivé.

Spíše než zachování důležitých ekosystémů (které je těžko vnímatelné), oceňují turisté potvrzení této své vize a ekoturistický trh se turistům ze strategických důvodů přizpůsobuje [West, Carrier, 2004: 485]. Odpadky jim tuto představu narušují a vzbuzují u turistů znechucení, aniž by si uvědomili, kolik oni sami vyprodukují doma odpadu ve srovnání s chudou kambodžskou rodinou, která žije na vesnici, kde neexistuje odpadová infrastruktura. Návštěvnické centrum i homestay jsou vždy před příjezdem turistů uklizeny a stejně tak cestu k vodopádu pravidelně uklízí skupina dobrovolníků, ale například škola, kam turisti nechodí, se uklízí jen několikrát do roka. Většina místních se cítí provinile za produkci „tak velkého množství odpadků“, protože věří, že turisté, kteří do Chamboku přijíždějí tolik odpadu jako oni neprodukují. Když se tedy vrátíme zpátky k fenoménu zrcadlení, o kterém mluví Stronza (2001), tak v Chamboku spočívá především v tom, že se snaží co nejlépe odrážet západní idealizovanou přírodu. Tuto idealizaci a naprostou absenci sebereflexe lze ilustrovat následujícím dialogem, který jsem vedla s jedním francouzským turistou.

Sedíme u večěře. Francouz se rozčiluje nad tím, kolik viděl po cestě k vodopádu odpadků „Já nesnáším, když vidím v přírodě odpadky. Vždyť je to tak nechutný!“ Namítám, že tady nemají žádnou odpadovou infrastrukturu, jako máme my v Evropě. Na to se mi dostává ostrá odpověď „ A to je jako omluva, že když je člověk chuděj, tak nemusí zvednout zadek a ujit pár metrů a odpadek vyhodit aspoň na ohniště? Vždyť musí vědět, že to je špatný pro přírodu, tak nechápu, proč si to tady takhle ničí!“

Terénní deník autorky, 3.11.2016

Koná-li se na vesnici nějaký buddhistický festival, oslava či svatba, jsou turisté na těchto akcích vítáni, aniž by však byli do účasti komunitou tlačeni s nadějí, že dají místním lidem za poskytnutí takového zážitku nějakou finanční odměnu. Turisté naopak musí projevit o účast aktivní zájem. Kambodžské svatby například trvají minimálně dva dny a jsou doprovázeny velmi hlasitou hudbou, takže turisté se často zajímají, odkud hudba přichází. Projevili-li následně o účast na svatbě zájem, místní průvodce je na svatbu doprovodí a domluví s danou rodinou, že se můžou na svatbu podívat. Ve večerních hodinách už neprobíhají žádné rituály, nýbrž se jen tančí a pije alkohol, čehož se může zúčastnit kdokoliv z vesnice, včetně turistů. V období sklizně a setby rýže se turisté mohou zapojit do zemědělských prací, mají-li o takovou zkušenost zájem (což zpravidla mají). Dá se tedy říci, že Chambok poskytuje vysoce autentický zážitek, aniž by se jednalo o *hranou autenticitu* [MasCannell, 1973].

3.3 Role místních při definování udržitelnosti

Mou další výzkumnou otázkou byla míra participace místních při definování udržitelnosti. Mnoho autorů [Escobar 1995; Honey 2008; Reimer, Walter 2013] poukazuje na skutečnost, že místní komunity mají jen malou roli při rozhodování, neboť jejich budoucí vývoj mají často v rukou jiné zájmové skupiny, jako jsou například cestovní kanceláře nebo vládní a nadnárodní subjekty. Chambok je poměrně autonomní komunita, která si volí svou patnáctičlennou ekoturistickou komisi, jež určuje hlavní dynamiku rozvoje ekoturismu. Členové ekoturismu mají možnost se účastnit pravidelných schůzek, kde se mimo jiné diskutují aktuální problémy, cíle a změny. Na žádné ze schůzek, kterých jsem se zúčastnila, však nebylo více než třicet členů. Většina místních se tedy neangažuje v přímém rozhodování, i když teoreticky tuto možnost má. Mladí členové se také za podpory neziskové organizace YCUD (Youth Comittee for Unity and Development) snaží propojit mládež pomocí sociální sítě Facebook, kde chtějí vytvořit platformu pro rozvoj komunity – cílem této skupiny je sdílení nápadů a řešení problémů, se kterými se na vesnici potýkají. Uspořádání společnosti v Chamboku je velmi konzervativní a někteří mladí lidé jsou frustrováni tím, že jejich názory nejsou často brány s příslušnou vážností a respektem, protože tradičně o všem rozhodují „starší“. Jak říká jeden z (mladých) průvodců:

„Já jsem jel v roce 2014 na kurz do Japonska. Tam jsem se dozvěděl spoustu zajímavých věcí a dostal jsem mnoho nápadů, jak by šel vylepšit ekoturismus u nás v Chamboku. Po návratu domů jsem žádal ekoturistickou komisi a vedoucího komunity o schůzku, abych se s nimi mohl podělit o svoje zážitky a nápady. Ale oni nikdy neměli čas. Tak jsem to po roce vzdal a žádný z mých nápadů se nerealizoval.“

Terénní deník autorky, 20.12.2016

Spíše než se subjekty mimo komunitu má ekoturistická komise problém s místními autoritami, protože ne všichni obyvatelé Chamboku jsou součástí ekoturismu. O tomto sporu budu ale více hovořit v hlavní kapitole diplomové práce - Hranice ekoturismu a jejich překračování. Výzkumnou otázku týkající se role místních při definování udržitelnosti jsem tedy úplně nevypustila, avšak terén ji transformoval na otázku ohledně participace místních při vyjednávání hranic ekoturismu.

3.4 Vztah kosmologie udržitelnosti k udržitelnosti místní

Poslední (původní) výzkumnou otázkou jsem chtěla zjistit v jakém vztahu je kosmologie udržitelnosti k udržitelnosti místní. Na tuto výzkumnou otázku jsem chtěla odpovědět především pomocí odkazu Artura Escobara, ale ukázalo se, že pětíměsíční pobyt v terénu je příliš krátká doba na to, abych tento vztah dokázala podrobně definovat a analyzovat, proto jsem od této výzkumné otázky nakonec upustila.

3.5 Definování nových výzkumných otázek

Výčtem výše zmíněných studií jsem představila čtenářům příklady současné diskuse o ekoturismu a zároveň je reflektovala ve světle svých výzkumných otázek. Většina studií se věnuje úskalí a problémům spojeným se zavedením a realizováním tohoto konceptu uvnitř komunit a nikoliv příkladům, jež namísto sporů uvnitř komunit poodhalují jiné souvislosti ekoturismu – např. ty, jež doprovází fungující ekoturismus. V průběhu mého výzkumu se totiž ukázalo, že téměř žádné z ústředních problémů, kolem kterých se točí diskuse v současné odborné literatuře, se v komunitě Chambok ve viditelné formě neprojeví. K tomuto závěru jsem ovšem mohla dojít i proto, že jsem v komunitě strávila

pouze pět měsíců, a tudíž se některé jevy jen nemusely stačit projevit, čehož si jsem vědoma.

Na základě této zkušenosti jsem se nakonec rozhodla se zaměřit především na děje, které se odehrávají *uvnitř* komunit ekoturismu, ale odehrávají se na jeho hranicích, na rozhraní mezi zónou ekoturistické oblasti a zónou, jež ji obklopuje, tedy v jakési **šedé zóně ekoturismu**. Moje výzkumné otázky se tedy po kontaktu s terénem změnilly na následující: Jak se vymezují a jak jsou vyjednávány hranice ekoturismu? Jaké děje se odehrávají na jeho rozhraní? Jakou roli mají místní ve formování a budoucím rozvoji ekoturismu?

4. Etnografie jako metoda a žánr

Etnografie, nebo-li terénní výzkum, se řadí ke kvalitativním metodám, což znamená, že se nesnaží o generalizaci zjištěných poznatků, nýbrž o holistické zkoumání určitého jevu ve společnosti [Disman, 2002: 285]. Za nejznámějšího představitele a vlastně „otce spoluzakladatele“ klasické etnografie coby *terénního* výzkumu je v sociální antropologii považován Bronislaw Malinowski. Malinowski realizoval na počátku dvacátého století několik výzkumů v zahraničí, přičemž na základě svého pobytu v Melanésii napsal i svou nejslavnější knihu *Argonauti Západního Pacifiku* (1922), kde položil základy metodologii klasické etnografie. V klasické etnografii si výzkumník vybírá nějakou vzdálenou a exotickou destinaci (komunitu, vesnici, kmen, etnikum), kam *vyjíždí* na delší časový úsek (ideálně rok) a zkoumá ucelený kulturní systém. V šedesátých, respektive sedmdesátých letech si sociální antropologie a spolu s ní i etnografie coby její metoda a žánr začala procházet procesem tzv. repatriace, neboť mnozí kritici poukazovali na to, že se antropologové zaměřují výhradně na „exotické a vzdálené“ místo toho, aby zkoumali jevy, ke kterým dochází „u nich doma“ (k shrnutí debaty viz např. Kuřík 2013).

S akcelerací procesu globalizace v 80. letech minulého století navíc zesílila uvnitř antropologie kritika představy kultury jako izolovaného celku/ostrovu spojené s představou terénu coby ostrovu izolovaného od vlivů globalizace (viz např. Wolf 1982). Kritici typu Ericha Wolfa namítali, že bez zahrnutí globálních procesů *nemůžou* být výstupy výzkumu srozumitelné, protože globální procesy významně spoluurčují čím ona lokální komunita je. Tato kritika postupně vykryštovala až do rozvinutí tzv. více-prostorové (Multi-sited) etnografie (Marcus, 1995), která opouští představu terénu jako jednoho místa *stacionárního* terénního výzkumu. Namísto toho se snaží nalézat souvislosti napříč více místy, pročež uplatňuje tzv. techniky následování. Výzkumník v jejich rámci přestává být ukotvený na jednom místě, nýbrž následuje toky, uzly, cesty, spoje zkoumaného problému. Burrell (2009) strategii více-prostorové etnografie více rozvíjí a mluví o tom, že terén již není místem, ale komplexní sítí, která nemá jen svoji fyzickou dimenzi, ale i virtuální a představovanou. Ba co víc, autorka tvrdí, že je legitimní výzkumnou taktikou tuto síť rozplétat z jednoho místa, tedy stacionárně.

Ve svém výzkumu jsem se pohybovala na hranicích klasického a více-prostorového pojetí etnografie. Většinu času jsem sice strávila v komunitě Chambok, ale zároveň jsem se snažila sledovat i globální toky, které měly na komunitu viditelný vliv, v čele s „příteklým“

ekoturismem. V Chamboku jsem se seznámila například s představiteli neziskových organizací (Mlup Baitong a KYSD), ale i s vládními zástupci Ministerstva životního prostředí, za kterými jsem následně jela do Phnom Penhu, abych s nimi mohla udělat rozhovor. Protože se jedná o (eko)turistickou destinaci, bylo zajímavé sledovat i trajektorie turistů, kteří do komunity přijíždějí. V neposlední řadě jeden z nejsilnějších vlivů na podobu a rozvoj komunity má v posledních letech produkce manga. Vypěstované mango je určené nikoliv na malé místní trhy, ale putuje na mezinárodní trh (především do Vietnamu, Thajska a Číny), kde je po mangu velká poptávka, což se pak zpětně promítá do vývoje komunity. Globální toky a jejich transformativní charakter tedy bylo nemožné přehlédnout a nezahrnout je do výzkumu. Přesto jsem se rozhodla je ale mapovat převážně z místa Chamboku a nenásledovat je – z ekonomických, časových důvodů i z povahy rozsahu výzkumu pro diplomovou práci.

Následovat jsem se snažila ale virtuální dimenzi, neboť mnoho (mladých) lidí v komunitě má k dispozici „smartphony“, takže mě zajímalo, co na internetu nejčastěji hledají a jakých funkcí využívají. Zajímala mě jejich prezentace ekoturismu a komunity na internetu. U turistů, kteří Chambok navštívili, jsem sledovala jejich následné reakce a dojmy (nejčastěji ve formě recenzí na webových stránkách cestovní agentury, se kterou přijeli).

4.1 Metodologie

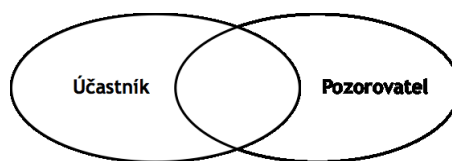
4.1.1 Role výzkumníka

Pro etnografický výzkum je nejcharakterističtější technikou sběru dat od dob Bronislava Malinowského zúčastněné pozorování. Výzkumník v terénu může vystupovat v roli pozorovatele nebo účastníka, přičemž v terénu může tyto role v různých situacích střídat. V případě, kdy vystupuje v roli pozorovatele, má výzkumník možnost nahlídnout jevy z etické perspektivy, tedy vykládat a nahlížet události na základě svého kulturního a vědeckého kontextu. Naopak vystupuje-li badatel jako účastník, má možnost realitu nahlídnout z emické perspektivy, tedy skrz výkladový rámec, který používá zkoumaná komunita (viz např. Geertz 1973). Obě tyto perspektivy mají při výzkumu svůj význam a je důležité nahlížet terén z obou perspektiv s cílem o vytvoření co nejkompaktnějšího obrazu

terénu. Disman (2002) uvádí čtyři stupně ztotožnění výzkumníka se studovaným prostředím [Disman, 2002: 305]:

- **úplný pozorovatel** – pozorovatel je se zkoumanou skupinou spojen pouze prostorově, jeho identita je známa, výzkumník nahlíží děj pouze z etické perspektivy
- **pozorovatel jako participant** – pozorovatel je se členy skupiny v sociální interakci, ale nepředstírá, že je skutečným participantem
- **participant jako pozorovatel** – výzkumník se plně zapojuje do života skupiny, ale nezatajuje, že dělá výzkum
- **úplný participant** – výzkumník přijímá plně roli člena skupiny, kterou plánuje studovat a jeho identita je všem neznámá

Díky vřelému přijetí komunitou jsem se od samého začátku výzkumu mohla účastnit veškerého (kulturního) dění na vesnici, takže jsem vystupovala převážně v roli participanta jako pozorovatele. Někteří z aktérů se dokonce stali postupem času mými blízkými přáteli. Tato pozice byla ideální pro přiblížení se emické perspektivě místních lidí. Schválně používám slovo „přiblížení“, protože i přes vynaložení velkého úsilí jsem se nikdy nenaučila khmersky natolik dobře, abych mohla vést s místními dialog na složitější téma, což je k pochopení emické perspektivy klíčové. Díky hladkému „splynutí s terénem“ bylo občas těžké si udržet „morálku výzkumníka“, obzvláště co se týkalo poctivého zapisování poznámek během dne.

ponoření do prostředí

subjektivita

emotivnost

vědecké zaznamenávání

objektivita

neutralita

Zdroj: Etnografický výzkum. Mgr. Hedvika Novotná³

³ Dostupné online na: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=839>

4.1.2 Role aktérů

Hammersley a Atkinson (1995) ve své knize charakterizují tři důležité role aktérů. Jedná se o tzv. dveřníka, patrona a klíčového informátora. Dveřník je člen komunity, který uvádí výzkumníka do terénu. Je však důležité brát na zřetel, že tento dveřník má sám o sobě určitou sociální a mocenskou pozici v dané skupině, kterou zkoumáme, a tudíž pomyslné „dveře“ jsou zatížené jistým kontextem a může se stát, že otevřením jedněch dveří se nám *automaticky* zavrou dveře jiné. Mým prvotním dveřníkem se stal jeden z hlavních průvodců, se kterým jsem byla díky nevládní organizaci KYSD v kontaktu přes email ještě předtím, než jsem do komunity přijela. Jak se později ukázalo, tak můj dveřník patřil k místním zbohatlíkům, protože vlastnil několik mangových farem a rýžových plantáží. Byl mi ochotný zprostředkovat kontakt pouze se členy ekoturismu a nikoliv s odpůrci s tím, že by to mohlo mít vliv na jeho budoucí vztah s nimi. To, že jsem se od začátku ocitla v prostředí, kde byli převážně podporovatelé ekoturismu, způsobilo, že bylo velmi těžké až nemožné se dostat do okruhu lidí, kteří nebyli aktivními členy ekoturismu či dokonce byli jeho odpůrci.

Patron je ten aktér, který se „identifikuje“ s výzkumníkovým cílem a snaží se mu v jeho naplnění „pomáhat“ tím, že mu například doporučuje informátory, kteří by mohli vědět o problematice, o kterou se výzkumník zajímá, mnoho věcí. Zároveň patron „dává na výzkumníka pozor“. Mojí hlavní patronkou se stala moje hostitelka, která byla současně i mým klíčovým informátorem – informátorem, který poskytuje výzkumníkovi největší množství *relevantních* informací o terénu. Tato „dvojpozice“ byla způsobená hlavně tím, že moje hostitelka mluvila anglicky, ale také proto, že jsem s ní trávila nejvíce času.

4.1.3 Co pozorovat

Jak jsem se již zmínila v úvodu této kapitoly, tak po příjezdu do terénu jsem byla zahlcena množstvím vjemů a informací, které se ke mně dostávaly. Abych informace zaznamenávala systematicky, zaměřila jsem se při pozorování na tzv. AEIOU rámec, který mi získané informace pomohl selektovat a třídit. Tato zkratka znamená následující⁴:

---

⁴ Dostupné online na: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=839>

- A – Activities:** výzkumník sleduje a zaznamenává činnosti, které aktéři vykonávají s jistým záměrem
- E – Environment:** výzkumník sleduje a zaznamenává informace o prostředí, kde se činnosti odehrávají
- I – Interactions:** výzkumník sleduje a zaznamenává informace o interakcích, ke kterým dochází mezi aktéry, ale i mezi aktéry a jejich prostředím
- O – Objects:** výzkumník sleduje předměty, které nějakým způsobem vstupují do interakcí a které spoluvytváří prostředí
- U – Users:** výzkumník samozřejmě zaznamenává data o osobách, které se v terénu pohybují

Při analýze se tyto jednotlivé body dávají do vzájemných vztahů s cílem nalézt nové souvislosti a konsekvence.

Když výzkumník přijde do terénu, tak je velmi těžké určit, které informace a vjemy budou pro jeho výzkum užitečné a které nikoliv. Spradley proto mluví o tzv. metodě trychtýře [Spradley 1980 v Hammersley a Atkinson 1995: 87]. Tato metoda spočívá v tom, že na začátku výzkumu badatel zaznamenává *všechno* (popisné pozorování). Když se v terénu trochu zorientuje, tak se badatel zaměřuje jen na situace, které se ukázaly být relevantní (tzv. zaměřené pozorování). Postupem času by měl být nakonec schopný se soustředit *pouze* na situace, které přímo souvisí s jeho výzkumným cílem (selektivní pozorování). V praxi však bylo velmi obtížné až nemožné takto jasně a bezprostředně pozorování třídít.

4.1.4 Záznam z pozorování

V terénu jsem u sebe vždy měla malý sešit, do kterého jsem si zaznamenávala tzv. heslovité poznámky [Hendl, 2005: 197]. V některých případech se zapisování do sešitu „nehodilo“ (narušilo by to danou situaci), v takových případech jsem volila buď zaznamenání poznámek do mobilu (což bylo méně nápadné než notýsek) anebo jsem počkala na nejbližší možnou chvíli, kdy šlo informace zpětně zapsat. Když byl pro to prostor, psala jsem si také tzv. terénní poznámky [tamtéž]. Tento typ je obsáhlejší než-li

poznámky heslovité a můžou mít zpravidla popisný nebo reflektující charakter. Každý večer (anebo druhý den ráno) jsem získaná data z průběhu dne rozepisovala v terénním deníku, přičemž jsem se vždy snažila o jejich reflexi s dříve zjištěnými informacemi, abych tak nacházela nové souvislosti mezi jednotlivými informacemi.

4.1.5 Rozhovory

I když je etnografický výzkum založen hlavně na zúčastněném pozorování, je důležité neopomíjet ani další techniky sběru dat, aby měl výzkumník co nejucelenější představu o terénu a zkoumaném problému. Během svého pobytu jsem vedla nespočet neformálních rozhovorů. Poznámky z těchto rozhovorů jsem si zapisovala do poznámkového bloku a později je začlenila do terénního deníku. Na základě zjištěných dat jsem pak vytvořila set několika otázek, které reflektovaly zjištěné informace jak z neformálních rozhovorů, tak z pozorování. S tímto setem polo-strukturovaných rozhovorů jsem pak obcházela vesničany a snažila jsem se získat co nejvíce respondentů. Během pobytu se mi podařilo uskutečnit 31 rozhovorů s místními. Délka rozhovorů se pohybovala mezi 15-40 minutami s tím, že s respondenty, kteří mluvili anglicky trval rozhovor zpravidla déle, protože byl prostor pro improvizaci a pro otevírání a rozebírání témat, na která jsme během rozhovoru narazili. Zvláštní set otázek jsem pak vytvořila pro hlavní zainteresované strany, tzv. stakeholdery, jako byli vedoucí komunity, zástupci neziskových organizací a vládní představitelé. Tyto rozhovory trvaly 60-90 minut. Všechny rozhovory jsem s ústním souhlasem respondentů nahrávala na diktafon.

4.1.6 Analýza dat

Již během výzkumu jsem podrobovala terénní poznámky prvotní analýze s cílem najít nové souvislosti a skutečnosti, které bych mohla zkoumat. Po odjezdu z terénu jsem všechny stránky v terénních denících očíslovala a začala jsem je kódovat. U kvalitativního výzkumu je východiskem k vytváření kategorií, konceptualizací a argumentů interpretace informací a nikoliv předem dané hypotézy jako tomu je u kvantitativního výzkumu [Disman, 2002: 317]. Původně jsem používala kódy navržené Bogdanem a Biklenem (1982):

- **prostředí/kontext** – obecná informace o prostředí
- **definice situace** – informace, jak lidé definují prostředí nebo problém
- **perspektivy** – způsob myšlení lidí a jejich orientace
- **způsob myšlení** – myšlení o lidech a objektech; detailnější kategorie než kategorie předchozí
- **procesy** – sekvence dění, jeho tok, změny v čase
- **aktivity** – pravidelně se objevující typy chování
- **události** – specifické aktivity
- **strategie** – postupy volené k dosažení cíle
- **vztahy a sociální struktury** – neoficiálně definované vzorce vztahů mezi lidmi a skupinami
- **metody** – všechny problémy spojené s metodologií výzkumu

Avšak později jsem začala vytvářet kódy vlastní, které se z textu začaly „vynořovat“ s tím, že některé do jisté míry odpovídaly kódům navrženým výše zmíněnými autory. Text jsem nejdříve rozdělila do jednotlivých tématických kategorií. Tyto kategorie byly následující:

- **tradice** – především rituály a slavnosti spojené s buddhismem
- **turisté** – interakce s turisty a pohyb turistů v terénu
- **ekoturismus** – postoje a názory místních i turistů týkající se ekoturismu
- **příroda** – kosmologie přírody očima místních a turistů
- **hranice** – fyzické, ale i metaforické hranice (ekoturismu) a procesy, které na nich probíhají
- **gender** – genderová role v tamější společnosti
- **interakce** – interakce mezi aktéry, typy vztahů mezi nimi
- **autoreflexe** – prvky, které reflektovaly mou pozici v terénu
- **zemědělství** – techniky a praktiky používané při agrární činnosti
- **chemikálie** – používání chemikálií a reflexe jejich dopadů na obyvatele a prostředí
- **finance** – toky peněz v rámci komunity i přes její hranice
- **životní styl** – aktivity v každodenním životě charakteristické pro tamější obyvatele

- **vláda** – interakce a situace, které nějakým způsobem souvisely s vládou
- **historie** – historie komunity

Uvnitř těchto tématických okruhů a napříč nimi jsem pak identifikovala procesy, jednání, postoje, konflikt a (mocenské) vztahy a dávala je do nových vztahů a souvislostí. Protože mě nejvíce zajímal proces vyjednávání hranic ekoturismu a chemická produkce manga, zaměřila jsem se při kódování především na tyto dvě kategorie. Snažila jsem se nalézt nové souvislosti mezi lokalitou, aktéry a ekoturismem. K modelování fyzických i metaforických hranic jsem si vypomáhala tvořením map a schémat, která mi sloužila k vizualizaci všech procesů a dějů, které se v terénu odehrávaly. Stejným způsobem jsem postupovala i u rozhovorů, které jsem nejdříve všechny *doslovně přepsala* [Hendl, 2005: 208] a následně je také rozdělila do kategorií a okódovala je.

4.2 Specifika výzkumu

4.2.1 Financování výzkumu

To, že jsem vůbec mohla vyjet, bylo možné především díky finančnímu příspěvku FHS. V květnu 2016 jsem zažádala o příspěvek 49.500Kč. Fakulta mou žádost schválila a poskytla mi finance v plné výši. Tato částka pokryla zhruba 90% mých nákladů, včetně pojištění, víz a letenek. Ubytování a strava se ukázala být dražší, než jsem myslela (cca 7\$ na den), proto byly celkové výdaje nakonec vyšší, než jsem předpokládala.

4.2.2 Délka výzkumu

V terénu jsem strávila necelých pět měsíců. Tento časový úsek by byl z pohledu klasického etnografického výzkumu považován spíše za „krátkodobý“, protože podle Malinowského a jeho následovníků je *potřeba* strávit v terénu minimálně jeden rok, a to z toho důvodu, aby měl výzkumník čas se adaptovat na nové prostředí a zároveň, aby splynul se zkoumanou komunitou [Toušek a kol., 2015: 11]. Protože jsem v Asii nebyla poprvé, tak fyzická adaptace na prostředí pro mě byla otázkou několika dnů. Kulturní adaptace netrvala o moc déle, protože místní prostředí se ukázalo být extrémně přátelské.

Důraz se také klade na to, aby výzkumník *prožil* všechna období v roce, a tudíž byl kompletně seznámen s podmínkami terénu [tamtéž]. V Kambodži se rok dělí pouze na dvě sezóny – období dešťů a období sucha. Já jsem v terénu pobývala od září do února, tedy na rozhraní těchto dvou období (přechod z období dešťů do období sucha), což připadá na sklizeň rýže. Z pozorovatelského hlediska to považuji za velmi zajímavé období, protože se sklizní je spojeno velké množství slavností, rituálů a praktik, kterých jsem se všech mohla účastnit. Na druhou stranu většina turistů přijíždí během suchého období (hlavně únor-březen), takže na pozorování interakcí mezi místními a turisty nebyl tento časový úsek zvolen úplně nejšťastněji, což jsem ale před odjezdem nevěděla.

4.2.3 Vstup do terénu

S komunitou jsem byla v kontaktu přes email od června 2016. Už v emailové korespondenci jsem se snažila vysvětlit záměr a účel svého pobytu. Moje identita výzkumníka byla tedy od počátku *všem* známá, avšak jak se později ukázalo, tak pro místní byla tato role velmi nečitelná (více v kapitole Vyjednávání identity). Do komunity jsem přijela na začátku září. Díky tomu, že moje hostitelka (Vin⁵) mluvila anglicky, stala se od prvního dne mým hlavním dveřníkem – představovala mě ostatním a zprostředkovávala mi prvotní kontakt s komunitou. Dalšími důležitými aktéry při mém vstupu do terénu byla místní mládež, která mi ukazovala okolní terén (vodopád, řeku, školu, apod.) s tím, že motivováni byli především možností procvičování angličtiny.

Krátce po mém příjezdu se ve vesnici konal patnáctidenní buddhistický festival Pchum Ben, který oslavuje a uctívá předky, a to až do sedmé generace. Vin mě s sebou brala na všechny obřady a slavnosti, takže jsem hned ze začátku měla možnost se seznámit s velkým množstvím lidí (tohoto festivalu se účastní *všichni* obyvatelé Chamboku). Tento úvod mi hodně pomohl se získáním důvěry od místních – Vin mi zapůjčila i tradiční khmerské oblečení, což vzbudilo hodně pozornosti a zároveň to částečně pomohlo odbourat stud, který místní obvykle před cizinci mají.

---

⁵ Veškerá jména v celé diplomové práci jsou anonymizována a neodpovídají realitě, pozn. autorky

Obrázek 1: Festival Pchum Ben, Chambok, 25.9.2016

4.2.4 Jazyková bariéra

Za nesmírnou výhodu považuji to, že jsem byla ubytovaná u rodiny, jejíž jedna členka mluvila anglicky, což se ukázalo být naprosto klíčovým faktorem při vstupu do terénu a při pohybu v něm. Musela jsem se potýkat s jazykovou bariérou, která je s výjezdem do exotických zemí bezprostředně spojena, avšak v dnešním digitalizovaném světě je tato bariéra čím dál tím prostupnější. Ne jednou bylo možné daný text/řeč přeložit díky online slovníkům a mobilním aplikacím. I když se v nových přístupech v etnografii klade větší důraz na zúčastněné pozorování, respektive pozorované zúčastnění, a méně na klasické rozhovory [Wacquant, 2004], schopnost základní komunikace je pro úspěšnost výzkumu klíčová. Během svého pobytu jsem se aktivně učila khmerštinu, což mi velmi pomáhalo v průběhu výzkumu jednak k navazování nových kontaktů, tak k odbourávání studu a strachu z komunikace s „cizincem“.

4.2.5 Hostitelská rodina

Stejně jako ostatní návštěvníci, tak i já jsem byla ubytovaná v *homestay*⁶. Moje hostitelská rodina patřila k velkým podporovatelům ekoturismu na vesnici. Skoro všichni její členové (což čítá zhruba 30 dospělých osob) byli různým způsobem aktivní v ekoturismu – byli vlastníky *homestay*, vyráběli náramky, poskytovali jízdy turistům na povoze taženým voly, vařili v „ženské restauraci“ nebo byli místními průvodci. Kromě práce pro ekoturismus se někteří z nich snažili být také inspirací pro ostatní a snažili se udržovat pořádek a čistotu v okolí svých domů (především byli precizní s nakládáním s odpadky). Vin, moje hostitelka, se dokonce i aktivně snažila předcházet vzniku odpadu – když to bylo možné, odmítala například igelitové sáčky při nakupování (což bylo naprosto ojedinělé chování). Zároveň však celá rodina udržovala velmi přátelské vazby s ostatními obyvateli vesnice a nedocházelo zde k žádné exkluzi či povyšování se. Rodina mě brzy začala brát „za vlastní“, což se projevovalo například tím, že mě nechali pomáhat s domácími pracemi (umývání nádobí, vaření, úklid) i se zemědělskými povinnostmi (sklizení a mlácení rýže, pasení dobytka). Když jsem tyto aktivity vykonávala, tak byly vždy doprovázeny pobavením ostatních, obzvlášť pokud se jednalo o činnosti západnímu člověku cizí (práce spojené s pěstováním rýže), a tudíž se jejich realizace pro mě ukázala být poněkud problematická, avšak pro místní značně komická.

Domácnost, ve které jsem bydlela, měla pět členů – staří rodiče, Vin, její sestra Sreytouch a Chorvy – neteř od Vin. Ani Vin ani její sestra neměly děti, a proto s nimi v domě bydlela Chorvy (neteř, cca 7let), která obstarávala povinnosti, které děti v rodinách mívají (pasení dobytka, chození na nákup, vypomáhání v domácnosti). Tato praktika „propůjčování dětí“ v rámci rodiny do bezdětných domácností se ukázala být poměrně častou.

Rodina na vesnici patřila ke „střední vrstvě“, což znamenalo, že vlastnila několik rýžových polí, ze kterých měla dost úrody jak k vlastní celoroční spotřebě tak k prodeji. Dále si Vin a její sestra přivydělávaly občasným prodejem snídaní a poskytováním služeb v ekoturismu. Měsíčně si domácnost vydělala 40\$-60\$. S Vin jsme se domluvily, že jí budu platit za ubytování a stravu vždy na konci měsíce, ale hned po prvním měsíci, se to ukázalo být emočně hodně náročné, protože Vin peníze nechtěla nejdříve přijmout s tím, že jsem „součást rodiny“ a ne „turista“, i když tato částka mohla až ztrojnásobnit její normální

---

⁶ Homestay = turisté přespávají u místních doma

měsíční výdělek (platila jsem 2\$ za noc, 2\$ za oběd a večeři a 1\$ za snídani). Rodina měla dobré vztahy s celou vesnicí, takže jsem nepozorovala žádné nevýhody plynoucí z takto vřelého přijetí.

Obrázek 2: Rodinný výlet do zoo (Tamao mountain, Kambodža), 31.12.2016

4.2.6 Vyjednávání identity

Pod záštitou neziskové organizace Mlup Baitong jezdí do Chamboku pravidelně jednou ročně dobrovolníci z Německa. Dobrovolník má za úkol pomoci komunitě s problémy, s kterými se komunita aktuálně potýká (vylepšení odpadové infrastruktury, vybudování „organické zahrádky“, vytvoření nových webových stránek apod.). V mém případě jsem sice byla zaštitěná organizací KYSD, která v Chamboku stále působí, ale *nikdo* moc dobře nerozuměl tomu, co je mým cílem. S komunitou jsem se na začátku svého pobytu domluvila, že budu učit místní mládež třikrát týdně angličtinu. Avšak tento krok se ukázal být poněkud nešťastným, protože jsem tak dostala primárně nálepku učitelky, které jsem se po zbytek pobytu nemohla zbavit. Hned po prvním měsíci se učení ukázalo být časově i organizačně náročné, protože často docházelo k situacím, kdy se dělo z etnografického hlediska něco zajímavého, ale já jsem musela místo opustit a odjet na lekci. Po měsíci výuky jsem se tedy domluvila s vedením komunity, že budu vyučovat pouze děti ze svého sousedství a to půl hodinu každý den. Andrés Aubry [Aubry podle

Kuřík 2015] jako jeden z mnoha antropologů ve své práci kritizuje častou jednosměrnost etnografických výzkumů a vyzývá antropology, aby při výzkumu mysleli i na jistou míru reciprocity – etnograf mnohdy přijede do terénu, sesbírání data, které následně zpracuje a publikuje, ale zkoumaným rolníkům tím často nikterak *nepomůže*. Takže i když mi nálepka učitelky nebyla příjemná, tak jsem nechtěla učení utnout úplně, protože jsem to vnímala jako cestu, jak komunitě viditelně a konkrétně pomoci s jejím rozvojem. Další nálepky, které bylo obtížné se zbavit, byla nálepka „sekretářky“. Jeden z vedoucích komunity, který byl zodpovědný za komunikaci s cizinci, mě často žádal o pomoc s odepisováním na emaily s tím, že „on je na to moc unavený“. Ze začátku jsem to brala jako dobrou příležitost k nahlédnutí „pod pokličku“ - s čím se lidé na komunitu obracejí, jaké mají dotazy či požadavky a jak na ně komunita odpovídá a reaguje. S postupem času se z toho ale stala poměrně rutinní práce a vedoucí mi neváhal zavolat uprostřed dne, abych přijela k němu domu a odpověděla na nějaký email. Proto jsem se postupně této roli snažila zbavit a pomoc s emailovou komunikací omezit.

4.2.7 Průběh výzkumu

V prvním měsíci jsem se soustředila hlavně na zúčastněné pozorování. Svoje dojmy a získané informace jsem si zapisovala do poznámkového bloku, které jsem večer nebo další den ráno obsáhleji přepisovala do terénního deníku. Dohromady jsem popsala tři deníky, tedy zhruba 300 stran. Zpočátku bylo těžké rozeznat důležité informace od nedůležitých, protože jsem neměla jasně vymezenou oblast zájmu a nechala jsem výzkumný problém, aby se formoval terénem. Postupovala jsem tedy technikou tzv. trychtýře, kdy v počátcích výzkumu jsem se snažila zaznamenávat *všechny* informace a teprve s postupem času jsem se začala zaměřovat na konkrétní jevy a situace.

Rána jsem zpravidla trávila v homestay, kde jsem se zapojovala do každodenních činností – prodej polévky, mytí nádobí, sušení rýže, pletení střechy z palmových listů, obchůzka rýžových polí apod. Snažila jsem se také navštívit co nejvíce farem a vesnic v okolí, abych získala lepší představu o zeměpisné podobě Chamboku, protože se ukázalo, že v komunitě nemají k dispozici žádné mapy. Na základě několika výjezdů do terénu na kole se ukázalo, že všechny domy stojí podél cest a dvě okrajové vesnice jsou od sebe zhruba 15km vzdálené. Jednotlivé vesnice jsou od sebe odděleny nějakou fyzickou

překážkou, nejčastěji potokem, malým údolím, rýžovým polem nebo mangovou plantáží. Rýžová pole a mangové plantáže jsou v bezprostřední blízkosti obydlí.

Obrázek 3: Typický homestay, Chambok, 17.9.2016

Hodně času jsem trávila ve „visitor center“, návštěvnickém centru, kde docházelo k nejvíce interakcím mezi turisty a místními. Turistům zde byla servírována veškerá jídla, probíhalo zde taneční představení a začínala tady stezka k vodopádu (takže tudy procházeli i turisté, kteří nebyli v Chamboku ubytováni, ale přijeli jen na výlet k vodopádu). Samotní členové ekoturismu využívali tento prostor k poradám, ale i k odpočinku a neformálnímu setkávání se s ostatními členy.

S turisty jsem zpravidla aktivně nenavazovala přímý kontakt, spíš jsem seděla v ústraní a pozorovala situace, ke kterým docházelo.

Zhruba po měsíci a půl, když jsem už měla základní představu o terénu a dějích, které v něm probíhají, jsem začala vytvářet set otázek. Na začátku tento list obsahoval 10 otázek a rozhovor byl rozdělen do dvou částí. V první části jsem zjišťovala míru participace a ne/spokojenosti aktérů s ekoturismem. V části druhé jsem se zaměřila na jejich porozumění a chápání přírody. Rozhovory jsem dělala nárazově – byla jsem totiž závislá na ochotě místních průvodců mi dělat překladatele. V jeden den jsme tak někdy udělali až sedm rozhovorů, což se nakonec ukázalo být kontraproduktivní, protože průvodce překládal jen „nové myšlenky“ s tím, že „zbytek řekl už některý z dřívějších respondentů“. Na základě této zkušenosti jsem omezila počet rozhovorů na maximálně

čtyři v jeden den. Otázky jsem neustále upravovala a dopisovala/škrkala podle odpovědí, kterých se mi dostávalo. V posledních rozhovorech jsem se soustředila hlavně na jejich postoje k používání chemikálií na mangových plantážích, protože se toto téma stalo středem mého zájmu.

Výběr respondentů byl většinou náhodný – s průvodcem jsme procházeli tou kterou vesnicí a oslovovali jsme lidi, kteří byli doma a měli čas. Většina lidí byla ochotná se mnou rozhovor udělat s tím, že byl velký rozdíl mezi lidmi z vesnic, ve kterých jsem se často vyskytovala a z vesnic, kde mě místní *neznali*. Respondenti, se kterými jsem se již dříve setkala, byli uvolnění a snažili se na otázky odpovídat rozsáhle a často sami otevírali zajímavá a nová témata. Naopak respondenti se kterými jsem mluvila poprvé v životě byli velmi zdrženliví a struční. Někdy se ukázalo, že respondent zná někoho, kdo o daném tématu „ví hodně věcí“, takže jsem uplatnila i techniku tzv. sněhové koule [Disman, 2002: 114].

Jak se na místě ukázalo, tak psaných dokumentů o komunitě existovalo naprosté minimum. Většinu písemných zdrojů jsem musela čerpat z internetu – ze stránek neziskové organizace Mlup Baitong, která zpracovávala informace o Chamboku ve svých výročních zprávách a z oficiálních stránek komunity Chambok, které však v současné chvíli nikdo nespravuje, takže většina informací nebyla již aktuálních.

4.2.8 Opuštění terénu

Stejně jako musí být výzkumník opatrný při vstupu do terénu, tak musí být obezřetný i při výstupu z něj. Předpokládá se, že badatel během výzkumu navázal s aktéry různé typy vztahů, které vyžadují odpovídající způsob ukončení. Kdyby badatel opustil terén nezodpovědně, mohl by do něj natrvalo uzavřít přístup dalším potenciálním budoucím badatelům. V mém případě se některé vztahy s místními překlenuly do vztahů blízkých přátel, takže i po fyzickém opuštění terénu jsem zůstala s komunitou určitým způsobem v kontaktu. To mi teoreticky umožňuje zpětně si ověřovat některé informace, o kterých jsem až teď zjistila, že nejsou zcela jasné. Na druhou stranu jsem ale terén nikdy úplně neopustila, což s sebou nese i řadu nevýhod v podobě získávání nových a nových informací o terénu skrz pravidelnou komunikaci s některými členy komunity.

4.2.9 Závěrečná zpráva

Na konci svého pobytu jsem vypracovala desetistránkovou závěrečnou zprávu, ve které jsem se snažila shrnout nejdůležitější zjištění a také sepsat několik praktických rad, které by mohly komunitě pomoci. Níže rozepisuji několik bodů, celý report (v angličtině) lze nalézt v příloze.

- ekoturismus by měl být oboustranně edukační záležitost. Proto navrhuji, aby se nepodporovala západní idealizace přírody, nýbrž aby se odpadky, které se nachází v okolí Chamboku využily k nastavení zrcadla západním turistům a přiměli je tím k tomu, aby se předtím, než odsoudí Chambok, zamysleli nad tím kolik oni sami vyprodukují odpadu a jak by to asi vypadalo, kdyby v jejich městě neexistovala odpadní infrastruktura
- potřeba nalézt dobrovolníka, který by v komunitě učil dlouhodobě angličtinu. V současné době jsou v komunitě jen čtyři průvodci, což s přibývajícím počtem turistů je velmi málo. Komunita by měla být schopná poskytnout dobrovolníkovi ubytování a stravu zdarma, i když je závislá na příjmech od turistů, tak bez vyškolení nových průvodců by nemusela přežít svůj vlastní růst
- v návštěvnickém centru nabízet k prodeji malé balení rýže s osobním vzkazem (díky tomu, že rýžová pole mají skoro všichni, mohly by se zapojit i rodiny, pro které byl doteď ekoturismus nedostupný – ať už finančně či časově)
- v případě malých skupin poskytovat snídani v homestay a ne v restauraci
- začít dialog s vlastníky mangových plantáží o užívání chemikálií a jejich dopadech na okolní prostředí

S vedoucími komunity jsem se sešla a jednotlivé body s nimi probrala s pomocí překladatele (místního průvodce). Vedoucí mi dali k jednotlivých bodům zpětnou vazbu a některé z nápadů ocenili a zařadili mezi své budoucí cíle. Report jsem záměrně psala odborným jazykem, i když všichni v komunitě mluví anglicky jen na velmi základní úrovni. Pro odborný jazyk jsem se rozhodla proto, protože mě o zaslání reportu požádali i ředitelé neziskových organizací (KYSD a Mlup Baitong) a představitel National Geographic, který do komunity přijel kvůli nominaci Chamboku na National Geographic Legacy Award.

4.2.10 Etika výzkumu

V návaznosti na předešlou podkapitolu jsem hlavně kvůli posledně zmiňovanému představiteli řešila nelehké etické dilema, protože jsem v reportu velkou část věnovala problematice týkající se používání chemikálií na mangových plantážích a nechtěla jsem, aby kvůli mé závěrečné zprávě Chambok o cenu přišel. Po probrání dilematu se svým vedoucím práce jsem se rozhodla tuto část v reportu ponechat s tím, že jsem se snažila o objektivní prezentaci problému a zdůraznila jsem skutečnost, že velké množství chemikálií se používá v celém regionu Kirirom a nikoliv pouze v okolí Chamboku, tudíž zodpovědnost za degradaci půdy nenese pouze komunita.

Náročná byla občas také komunikace s vlastníky mangových plantáží. Abych se o jejich praktikách a postojích dozvěděla co nejvíce, stavěla jsem se často do pozice zapálené studentky, která jejich praktiky „obdivuje“. To mi umožnilo získat mnoho zajímavých informací a zkušeností, které mi pomohly s rozplétáním složitých sítí a konstelací spojených s produkcí manga. Vždy jsem se však zaměřovala na obecné praktiky a nikoliv soukromé a osobní záležitosti, abych se nedostala do situací, kdy bych mohla zneužít jejich nabyté důvěry.

Vzhledem k tomu, že jsem se stala rodinným členem své hostitelské rodiny, byla jsem svědkem velmi osobních rozhovorů a situací, na které jsem však reagovala z pozice přítele a nikoliv výzkumníka.

4.2.11 Autoreflexe

Díky tomu, že je Česká republika malá země a po světě zpravidla není (vyjma hokeje, fotbalu, piva a Václava Havla) moc známá, nebyla jsem zatížena charakteristickými národnostními předsudky, jako se to stává u zemí jako jsou například Spojené státy americké nebo Německo, které znají *na celém světě* a lidé (především z rozvojových zemí) si s nimi často spojují zažitá stereotypy (jako je úspěch, moc, bohatství, dobré vzdělání apod.). Na druhou stranu jsem cítila jistý deficit při kontaktu se západními turisty, protože v takových situacích mi naopak chyběla sebejistota a svéráznost, jakou jsem registrovala u dobrovolnice z Německa, která v Chamboku několik týdnů také pobývala.

Pochopitelně jsem byla v terénu zatížena „genderem bílé holky“. V Kambodži mají ale ženy ve společnosti obecně dobré postavení. V Chamboku v ekoturismu pracuje dokonce více žen než mužů, protože mnozí muži se před cizinci stydí. „Gender holky“ tedy nebyl v terénu nějak zvlášť limitující a svazující. Bílá kůže je v tamější společnosti znakem krásy a dokonalosti, takže jsem byla často předmětem zkoumání a obdivu ze strany žen. U mužů jsem si vydobyla respekt a důvěru především tím, že jsem zvládla během jednoho večera vypít až tři plechovky piva, což bylo u žen neobvyklé.

Domnívám se, že si mě místní oblíbili na základě mé nekonfliktní povahy, skromnosti, bázlivosti a pozitivního přístupu k životu. Avšak já osobně jsem v terénu tyto svoje vlastnosti reflektovala z pozice výzkumníka spíše negativně. Vřelé přijetí a navázání přátelských vztahů bylo bezesporu velmi důležité pro mou duševní a psychickou pohodu. Současně mi ale tyto vlastnosti „bránily“ vstupovat do konfrontace (která by z výzkumného hlediska mohla přinést zajímavá zjištění) nebo mi „nedovolovaly“ být více asertivní (například při vyjednávání rozhovorů s odpůrci ekoturismu či při zapojování se do fyzicky náročnějších činností jakou byla například obchůzka lesa). Kvůli těmto vlastnostem, které mi jsou vlastní, zůstalo mnoho „dveří“ terénu neotevřených a neprobádaných. Občas jsem měla dojem, jako bych řídila vůz, kterému se splašili koně a já nemám nejmenší kontrolu nad tím, kam jedeme. V těchto situacích mě vždy zachránila četba antropologických studií o ekoturismu nebo konzultace s mým vedoucím práce.

4.2.12 Limity výzkumu

Jak jsem již popisovala dříve, tak největší bariéra byla bariéra jazyková, kterou se mi nepodařilo prolomit ani přes vytrvalé studium khmerštiny. Tato bariéra pak vedla k tomu, že se mi nepodařilo dostat se mezi odpůrce ekoturismu, protože se v těchto případech nikdo z anglicky mluvících členů komunity nechtěl postavit do role překladatele a externího překladatele se mi nepodařilo nalézt. To považuji za velké selhání, protože znalost názorů a postojů odpůrců ekoturismu byla pro komplexní pochopení terénu zásadní.

Také se ukázalo, že místní vnímají cizince (a především ženy) jako „lehce zranitelné a málo vytrvalé“, takže bylo těžké se zapojit do fyzicky náročnějších aktivit, jako byla

hlídka lesa, úklid odpadků či pasení dobytka. Až ke konci pobytu se zapojení obešlo bez většího smlouvání a vyjednávání.

Pobyt jsem si naplánovala pouze na pět měsíců, protože jsem z delšího pobytu v kulturně zcela odlišné společnosti měla strach. Zpětně si ale myslím, že by bylo potřeba pobýt v terénu delší dobu. Také si myslím, že by bývalo bylo dobré, kdybych během svého výzkumu vystřídala několik homestays, abych nebyla celou dobu v prostředí pouze jedné rodiny/vesnice, protože občas jsem se ocitla v situaci, kdy jsem měla pocit, že se nedozvídám žádné nové informace, že došlo k *saturaci prostředí* [Disman, 2002: 300].

5. Chambok a ekoturismus v historické a geopolitické perspektivě

5.1 Politická situace v Chamboku

Komunita Chambok se nachází na hranicích provincie Kampong Speu a Koh Kong v Kambodži. Jedná se o převážně nížinnou a rurální oblast s mnoha rýžovými poli a mangovými plantážemi. Stejně jako v celé Kambodži, i tady platí specifický právní vztah farmářů k půdě. Veškerou půdu v zemi má pod kontrolou vláda s tím, že obyvatelé mají právo ji užívat a spravovat. K půdě lze získat i formální vlastnická práva, která jsou ale podmíněna „land titles“, které obyčejní zemědělci zpravidla nemají. V rurálních oblastech je půda rozdělena a spravována na základě zvyku a vláda může kdykoliv přijít a pozemek jim legitimně odebrat s tím, že danou půdu potřebuje z důvodu národního rozvoje či obrany Kambodži [Guttal, 2011].

Podnebí v Kambodži je vlhké tropické se střídajícím se období sucha (listopad-duben) a období dešťů (květen-říjen). Chambok leží v sousedství Národního parku Kirirom, přičemž od Ministerstva životního prostředí má od roku 2003 svěřeno v režimu ochrany 758ha tohoto parku (jeho celková výměra je 15 000ha) a čtyři komunitní lesy s celkovým rozsahem 1245ha⁷. Komunita se skládá z devíti vesnic a dohromady v ní žije přes 750 rodin. Vesnice jsou propojeny prašnými cestami a všechny mají přístup k vodovodnímu systému a elektřině (avšak ne všechny domácnosti elektřinu využívají).

Komunita má dvě vedení – ekoturistický výbor (*ecotourism committee*) se skládá z 15 členů a zodpovídá za chod ekoturismu, přičemž aktivně je v současnosti do ekoturismu zapojeno necelých 400 domácností. Ekoturistický výbor je nezávislý a autonomní při rozhodovacích procesech ve smyslu zodpovídání se vládě či nějaké jiné instituci, která v Chamboku působí/působila. Její členové jsou do svých funkcí voleni každých pět let. Opakovaná kandidatura je možná – například současný vedoucí komunity je v jejím čele od samého začátku (2003). V případě důležitých rozhodnutí se svolávají všichni členové ekoturismu, u řešení malých problémů stačí k rozhodnutí svolat pouze členy komise. Členové jsou aktivně pobízeni, aby se v případě jakýchkoliv problémů obraceli na komunitu, která se jim bude snažit pomoci najít adekvátní řešení situace.

Úřad Chamboku (*authorities*) zodpovídá za komunitu jako takovou. Každá vesnice má svého zástupce a ti dohromady tvoří řídicí orgán. Jeho členové jsou napojeni na vládu, které se musí zodpovídat. Tyto vazby jsou zdrojem „výhod“ (více respektu ze strany

---

⁷ Dostupné online na <http://mlup-baitong.org/annual-reports/>

místních, ačkoliv v mnohých případech založeném na strachu) i „nevýhod“ (vládou můžou být nuceni do aktivit, i nelegálních, za jejichž nesplnění můžou být zbaveni funkce). I v tomto případě jsou představitelé voleni do svých funkcí každých pět let. Z rozhovorů vyplynulo, že někteří členové úřadu jsou voleni jen díky svým vazbám na vládu, z kterých mají místní strach. Jedna obyvatelka Chamboku komentovala situaci následovně:

„Víš, ony budou za chvíli volby no a mně se vůbec nelíbí, co Mr.Hoen dělá. Vlastně nikomu se to nelíbí, ale ostatní ho nejspíš zvolí zase, protože se ho bojí. On totiž zná hodně lidí v Phnom Penhu, ale já a Mr.Ern se ho nebojíme, tak ho nebudeme volit.“

Terénní deník autorky, 15.10.2016

Mezi těmito dvěma institucemi dochází k tření, přičemž „úřad“ v některých případech úmyslně podrývá koncept ekoturismu za účelem vyšší oblíbenosti u místních, jak dosvědčuje i následující komentář:

„To je těžký, protože my když třeba někoho chytíme, jak kácí strom a chceme, aby nám odevzdal motorovou pilu, tak přijde někdo z úřadu a řekne nám, ať na něj nejsme tak tvrdí, i když prostě ze zákona v tomhle lese nikdo kácet nesmí. Ale oni chtějí, aby je měli místní rádi, takže dělají jakože jim na zdejších lidech záleží, i když to není pravda, jde jim jenom o moc a o prachy.“

Terénní deník autorky, 13.1.2017

Velké problémy se týkají také financí, kdy si „úřad“ stěžuje, že jim ekoturistický výbor neposkytuje dostatečně velké množství informací o přijatých finančních darech a grantech a následném hospodaření s nimi. Ekoturistický výbor toto nařčení odmítá s tím, že každý měsíc se s „úředníky“ schází účetní, aby jim prezentovala aktuální finanční situaci. Já osobně jsem nebyla nikdy svědkem takového setkání, takže nedokážu hodnotit závažnost tohoto sporu. Podle jedné z členek ekoturismu je problém také s narůstající popularitou ekoturismu v zahraničí.

„Ono Mr.Hoenovi hlavně vadí, že díky ekoturismu má Mr.Ern hodně kontaktů v zahraničí, z toho má totiž Mr.Hoen strach. Asi proto, že se bojí, že tyto kontakty můžou být vlivnější než ty, co má on.“

Terénní deník autorky, 2.12.2016

Mocenské tření uvnitř komunity je viditelné a je otázkou, jak se bude situace nadále vyvíjet s přibývajícím počtem turistů. Předpokládá se, že s nárůstem turismu vznikne i více pracovních příležitostí a tudíž se do ekoturismu zapojí více rodin. To by však mohlo vadit „úřadu“, který by mohl vnímat tento proces jako ztrátu kontroly nad komunitou.

5.2 Historie Chamboku

Během pobytu v terénu se ukázalo, že o historii Chamboku neexistují žádné oficiální dokumenty v angličtině, tudíž jsem musela rekonstruovat historii pouze na základě rozhovorů s místními a na základě prezentací, které mají průvodci připraveny pro turisty. Lidé v této oblasti žili „odnepaměti“, avšak během vlády Rudých Khmérů (1975-1979) se museli přestěhovat do uprchlického tábora ve městě Treng Trayerng Market, které leží na hlavní silnici a od Chamboku je vzdálené asi 22 km. Zpátky do Chamboku se mohli vrátit až v roce 1993. Během doby, kdy žili mimo Chambok neměli přístup ke vzdělání, takže do této chvíle zde existuje poměrně velká skupina lidí, především ve středním věku, která neumí číst a psát. Po návratu do Chamboku byla všechna rýžová pole zarostlá stromy a území okolí vesnice bylo zaminované. V lese se navíc ukrývalo několik desítek Rudých Khmérů, takže nebylo bezpečné tam chodit sbírat lesní plody, které by místní lidé mohli prodat na trhu a vydělat si tím peníze na živobytí. *Jediným* východiskem bylo nechat se zaměstnat některou z dřevotěžařských firem, které v parku Kirirom působily nebo lovit v lese divoká zvířata a následně je prodat v Treng Trayerng. Z mnohých osobních svědectví vyplývá, že tuto práci neměli rádi, ale *nic jiného jim nezbývalo*, protože trvalo několik let než se rýžová pole stala opět úrodnými, což místním umožnilo se stát více soběstačnými. Jak jedna z obyvatelek říká:

„Já miluju přírodu a hlavně les, takže pro mě bylo hrozně těžké každý den vstát a jít do lesa kácet stromy. Někdy jsme s otcem a sestrami strávili v džungli i tři dny vkuse, protože

stromy, které jsme měli za úkol pokácet rostly až hluboko v džungli. Chodit takhle hluboko jsme museli i během období dešťů, takže třeba celou dobu nepřetržitě pršelo. Těžáři měli zájem hlavně o velké stromy, ale v těch sídlí „lesní duch“⁸, takže vždycky, když jsme museli kácet nějaký opravdu velký strom, tak jsem u toho brečela... No a za ty tři dny v džungli jsme si vydělali třeba 9\$.

Terénní deník autorky, 15.11.2016

Anna Tsing se ve své knize Friction (2007) rozebírá různé dimenze konfliktu založeného na těžbě dřeva indonéského pralesa. V této souvislosti mimo jiné také zjistila, že pro místní les není pouze zdrojem dřeva, nýbrž pro ně představuje i sociální síť, tak jako se to ukázalo i v Chamboku. K odkazu Anny Tsing se vrátím v podkapitole Les jako hranice ekoturismu.

Ještě o něco tragičtější příběh má jiný obyvatel, který pracoval pro stejnou těžařskou firmu:

„V lese je hodně komárů, takže asi po dvou měsících, co jsem bez přestání kácel stromy, jsem dostal malárii. Jednu noc jsme museli přespat v džungli, protože jsme byli moc daleko od domova, tak nemělo smysl jít zpátky. No a já cítil, že tu noc umřu. Nechtěl jsem, aby se mě ostatní báli, takže jsem si vzal síť a šel jsem si lehnout k řece, aby moje tělo, až umřu, spadlo do řeky a ta ho odnesla někam pryč. Ráno mě ale probudil kolega s vyděšeným výrazem v očích, co tam jako dělám takhle sám. Ještě ten den jsem se dostal do nemocnice, kde mi dali kapačku a já to nějakým zázrakem přežil. No ale za 2 dny jsem musel jít zpátky do práce, protože bylo málo lidí. A po čtyřech měsících mi ta firma zaplatila jen za dva měsíce, takže jsem se rozhodl s tím skončit a radši být chudej.“

Terénní deník autorky, 27.12.2016

V roce 1999 přišla do Chamboku nezisková organizace CMAC (Cambodian Mine Action Center), která odminovala území okolo Chamboku, což umožnilo místním opět plnohodnotně využívat les a půdu. Avšak těžba a lov zůstaly pro mnohé stále hlavním zdrojem obživy, protože z rozhovorů vyplynulo, že v těchto letech byla špatná úroda a lidem to nestačilo k uživení rodiny. V roce 2002 do Chamboku přišla představitelka USAID (United States Agency for International Development), která ve spolupráci s

---

⁸ V originále „forest spirit“

neziskovou organizací Mlup Baitong cestovala po Kambodži s cílem najít místa, která byla ohrožena naprostým odlesněním a zároveň skýtala potenciál pro vybudování ekoturismu. Po několikadenním pobytu v Chamboku společně s výše zmíněnou neziskovou organizací „objevila“ vodopád, který je do dnešního dne hlavním turistickým lákadlem Chamboku. Toto „objevování“ přírodních úkazů trvá v Chamboku do současnosti. Níže cituji svůj záznam z terénního deníku.

Dnes jsme šli kempovat do parku Kirirom. Cesta vedla skrz hustý borový les, který je pro park charakteristický. Najednou jsme se zastavili a Lee (průvodce) ukázal na velký uschlý strom uprostřed mýtiny se slovy, „tohle je magický strom“. Sama sebe jsem se ptala, proč je za „magický“ označen zrovna strom, který je viditelně mrtvý, když všude okolo rostou zdravé a vitální stromy? Na odpověď jsem nemusela dlouho čekat. Ukázalo se, že tento strom mu „ukázali“ turisté, když je tudy vodil k vyhlídce. Sám by si prý stromu nevšiml, ale turisté si ho vždycky fotili a byli jím fascinováni, tak ho pojmenoval „magický strom“ a od té doby na něj turisty při vycházkách aktivně upozorňuje.

Terénní deník autorky, 30.11.2016

Takovéto přesazení přírody do odlišných souvislostí, kdy někdo ze Západu *musel* přijet, aby „našel“ vodopád odpovídá různým optikám nahlížení přírody. Escobar (1999) hovoří o tzv. režimech přírody, přičemž rozlišuje tři režimy přírody, a to přírodu kapitalistickou, organickou a technopřírodu. Tyto tři režimy na sebe lineárně nenavazují, nýbrž spolu koexistují a navzájem se prolínají. V případě Chamboku je relevantní rozebrat Escobarovy první dva režimy přírody. Kapitalistická, respektive moderní příroda je čitelná, uniformní, ovladatelná, skliditelná a průmyslově „vyráběná“ [1999: 7]. Je chápána jako zdroj a komodita a je zde jasná hranice mezi „lidským“ a „přírodním“. Do tohoto režimu spadá masová těžba dřeva, která v Chamboku probíhala do roku 2003. V jiném textu navíc Escobar (1996) ukazuje, že v relativně nedávné době tato kapitalistická příroda vstoupila do jiné fáze, respektive byla rozrůzněna a rozšířena o další podobu. V důsledku ekologické devastace planety exploatací a vytěžováním dřeva, uhlí, ropy atp. v rámci industriálního kapitalismu, ale i aktivit environmentálních hnutí, totiž začalo v druhé polovině 20. století docházet ke konzervaci „zbylých částí přírody“, k čemuž napomohl rychle se šířící a brzy institucionalizovaný jazyk biodiverzity. Vsazení určitých míst do režimu konzervace a

ochrany biodiverzity znemožnilo jejich vytěžování ve smyslu klasického, moderního, industriálního kapitalismu a hledaly se jiné, ekologické možnosti zisku a komodifikace jako např. sbírání bohatého genofondu rostlin pro potřeby farmaceutického průmyslu či rozvoj ekologických služeb jako je ekoturismus. Kapitalismus se tak podle Escobara rozšířil o své ekologické, postmoderní rameno. A právě do tohoto ekologického ramena spadá i vodopád nahlížen západní optikou, která ho vidí jako potencionální zdroj příjmu, což optika místních *neumožňovala*. Rozumění místních totiž spadá podle Escobara do režimu tzv. organické přírody, kterým postihuje různé lokální, domorodé a nezápadní kosmologie, kterým je často vlastní skutečnost, že příroda a společnost v nich nejsou ontologicky odděleny, jako je tomu v kosmologii západní modernity. Organický režim klade důraz na nahlížení a vykládání přírody na základě místní kultury a praktik. Tento režim je charakteristický především pro rurální oblasti zemí Třetího světa a spadá do něj právě i zkoumaný Chambok.

V Chamboku při každé ceremonii věnovali speciální obřad „lesnímu duchovi“, kterému předkládali i malé obětiny. Při všech obřadech (především přechodových jako bylo narození dítěte, svatba a pohřeb) hrála zase zásadní roli rýže. Taktéž přírodní medicína byla hojně používaná a byla primární pomocí při zdravotních potížích. Avšak v Chamboku šlo sledovat nejen duchovní, ale i fyzické propojení těchto dvou světů. V domácnostech zvířata (slepice, krávy, prasata, psi) žila v těsné blízkosti lidí a neexistovaly zde jasně vymezené fyzické hranice mezi „lidským“ a „zvířecím“.

5.3 Počátky ekoturismu

Z vyprávění vyplynulo, že zavedení ekoturismu nebylo vůbec jednoduché ani pro jednu stranu. Místní *necháпали* význam zachování přírodních zdrojů ani to, proč by se někdo jezdil dívat na vodopád. K turismu byli velmi nedůvěřiví a podezřívaví.

„Na začátku neměl nikdo o ekoturismus na vesnici zájem. Myslím, že jsme měli všichni strach z turistů – že když někoho ubytujeme u nás doma, tak nebude spokojený, protože je zvyklý na hotely a bude si tudíž stěžovat, že to není dostatečně „hezké“ nebo „pohodlné“. Nakonec se nechal přemluvit jeden z místních. No a když se ukázalo, že se tady turistům

*líbí a že z toho můžeme mít nějaké peníze, tak se začali přidávat i ostatní. Ted' tu máme 51
homestay a přibývají další. “*

Terénní deník autorky, 18.9.2016

V té době neexistoval v Kambodži žádný jiný ekoturistický projekt, takže nikdo nevěděl, „co je čeká“. Několika představitelům pak Mlup Baitong zařídilo edukační cestu do Thajska, kde v tu dobu již ekoturistické projekty existovaly. S jinými zase navštívili několik míst v Kambodži, kde došlo k naprostému odlesnění terénu a místní obyvatelé se ocitli bez domovů a přístupu ke zdrojům obživy. Na základě těchto zkušeností se nakonec mezi místními našlo několik jedinců, kteří se rozhodli do projektu vstoupit a mohl tak být založen první homestay. Mlup Baitong bylo prvních několik let aktivní součástí rozvoje Chamboku, avšak od samého počátku bylo cílem vyškolit místní lidi natolik dobře, aby se v budoucnu komunita stala soběstačnou a nezávislou. Oficiálně Mlup Baitong z Chamboku odešlo v roce 2010, avšak s místními zůstalo v kontaktu do současnosti. Dnes má Mlup Baitong roli externího poradce v případech, na které nestačí kapacita Chamboku. Mlup Baitong také sleduje situaci na národní i mezinárodní úrovni a motivuje Chambok k účasti v různých soutěžích. Díky tomu Chambok vyhrál několik ocenění v oblastech jako je komunitně-řízený ekoturismus (CBET), sociálně zodpovědný turismus či péče o chráněné území. Níže je jejich chronologický seznam:

- 2007 - ocenění za dobrou implementaci a řízení komunitně-řízeného ekoturismu (CBET) od organizace UNDP
- 2009 - cena „Ukryté poklady Kambodži“ zaštitěnou organizací USAID
- 2013 - cena TO DO! za sociálně zodpovědný turismus na Mezinárodní turistické burze v Berlíně (ITB Berlin)
- 2015 - ocenění od premiéra za vyjímečné výsledky (Outstanding Achievements)
  - bronzová medaile za ochranu lesa a komunity (Forest and Community Protected area)
- 2016 - ASEAN homestay ocenění
- 2017 - Finalisti v soutěži World Legacy Award od organizace National Geographic
  - Uznání v (mezi)národních soutěžích je motivací především pro vedení ekoturismu, přičemž v některých případech je ocenění spojené i s finanční odměnou jindy

získaná ocenění pomáhají hlavně v reklamě a propagaci Chamboku (např. zveřejněním článku o Chamboku v prestižním časopise jakým je National Geographic). Avšak (zahraničních) turistů, kteří do komunity přijíždí na základě vlastní iniciativy je stále minimum. Naprostá většina přijede s některou z cestovních kanceláří, které jednodenní návštěvu Chamboku zahrnují do svého jednoho až dvou týdenního zájezdu po Kambodži.

Od roku 2007 Mlup Baitong monitoruje počty turistů, kteří do Chamboku přijíždějí a od roku 2010 také vyhodnocuje, jaký podíl dělají příjmy z ekoturismu v rozpočtu jednotlivých domácností.

Tabulka 1 - Počet turistů 2007 - 2015

	Khmérští turisté	Roční Nárůst/ Úbytek	Zahraniční turisté	Roční Nárůst/ Úbytek	Turistů Celkově	Roční Nárůst/ Úbytek	Roční příjem (\$)	Roční Nárůst/ Úbytek
2007	14209		537		14746		10000	
2008	14790	4,00%	1069	99,00%	15859	8,00%	18025	80,00%
2009	14074	-5,00%	924	-14,00%	14997	-5,00%	19707	9,00%
2010	10960	-22,00%	740	-20,00%	11700	-22,00%	24000	22,00%
2011	12090	10,00%	1435	94,00%	13535	16,00%	40225	68,00%
2012 *	-	-	-	-	-	-	39670	-1,00%
2013	7340	-	2660	-	10000	-	40700	3,00%
2014	9054	23,00%	4014	51,00%	13068	31,00%	54000	33,00%
2015	9552	6,00%	4444	11,00%	13996	7,00%	59000	9,00%

Zdroj: Závěrečné zprávy Mlup Baitong 2007-2015

*V závěrečné zprávě z roku 2012 chybí data o počtu turistů, kteří Chambok v tomto roce navštívili.

Tabulka 2 - Podíl příjmů z CBET v rozpočtu domácností

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Počet domácností	339	407	350	350	350	350
% příjem z CBET	10,00%	14,00%	13,33%	13,00%	13,00%	13,18%

Zdroj: Závěrečné zprávy Mlup Baitong 2007-2015

Mezi rokem 2009 a 2010 došlo k poměrně velkému poklesu počtu turistů, zatímco příjem se navýšil o 22%. Tato zdánlivě nepřímá úměra byla zapříčiněna tím, že se v tomto roce komunita rozhodla navýšit ceny za služby, proto i v případě poklesu počtu turistů komunita stále vydělala více peněz než v předešlém roce. V současnosti je cílem komunity dosáhnout návštěvnosti 7000-10.000 zahraničních a 20.000-25.000 khmerských turistů za rok, tedy zdvojnásobit současný stav.

Z druhé tabulky je také zřetelně vidět, že příjmy z ekoturismu jsou pro domácnosti pouze příjmy vedlejšími (nepřevyší 14% celkových ročních příjmů). Hlavním příjmem jsou pořád výtěžky ze zemědělské činnosti, jako je prodej rýže/zeleniny/prasat a krav. Některé domácnosti provozují malé obchůdky se základním zbožím nebo pracuje někdo z rodiny ve větším městě, popřípadě pracuje ve stavebním průmyslu v Národním parku Kirirom. Stronza (2004) ve své studii zkoumá komunitu ve Španělsku, jenž se stala zcela závislá na příjmech z ekoturismu a popisuje, jak může být takový přístup sebedestruktivní. S vidinou většího zisku se místní můžou začít snažit zrcadlit to, co si myslí, že turisté chtějí vidět a zažít. Stronza v tomto případě mluví o tzv. pseudo událostech – turisté vyhledávají „autentičnost“, kterou mají často stereotypizovanou a místní se snaží naplnit jejich očekávání, čímž vznikají kulturně vyprázdňené performance [Stronza, 2004: 271]. Komunita, která je plně závislá na turismu je pochopitelně také extrémně náchylná k výkyvu počtu turistů. Seběmenší zakolísání může mít pro danou komunitu fatální důsledky. Proto považují přístup v Chamboku za *udržitelný*. Díky ekoturismu pracuje komunita na ochraně lesa a na zlepšení sociální situace rodin, ale zároveň je pro všechny stále prioritou zemědělství, jak dokazují mnohá svědectví. Otázkou je, jak se bude situace vyvíjet s narůstajícím počtem přijíždějících turistů.

Jsou asi tři hodiny odpoledne. Chystám se pomoci sousedům se sklízni rýže. V tom zavolá vedoucí komunity sousedce, že dnes u nich bude spát pět turistů. Sousedka s asistencí dcery v rychlosti nachystá v homestay matrace a odcházíme s tím, že doma zůstává jen nejmladší syn, který má za úkol turisty přivítat a ukázat jim, kde budou spát a kde je koupelna a záchod. K žádným speciálním přípravám, které by měly „zautentičnit“ zážitek, nedochází.

Terénní deník autorky, 15.11.2016

Má hostitelka mi jednou řekla: „Peníze z ekoturismu jsou super a přála bych si, aby sem jezdilo víc turistů. Teda mimo období setí a sklizně rýže. To jsou všichni lidi zaměstnaní prací na polích, takže je těžké najít někoho, kdo má čas jít vařit pro turisty nebo pro ně připravit homestay. Mě naštěstí vedoucí komunity vždycky omluví, protože ví, že v mojí rodině není žádný muž, který by mohl jít na pole místo mě, jinak nevím, jak bych to zvládala.“

Terénní deník autorky, 1.12.2016

Dva zásadní milníky jsou spojeny s rozvojem infrastruktury. První nastal v roce 2008, kdy byl ve vesnici zbudován první vodovod, který vedl vodu z vodopádu do vesnice. V první fázi vodovod vedl pouze do návštěvnického centra a do nejbližší vesnice, v následujících letech se však dostavěl do všech vesnic.

„Před instalací vodovodu jsme trávila denně asi tři hodiny jenom tím, že jsem chodila pro vodu. To většinou obstarávaly ženy. Každý den jsme musely dát malé děti na hlídání k rodičům a šly jsme několik kilometrů k řece pro vodu. To bylo hrozně těžké, hlavně, když bylo vedro. Zabralo nám to hrozného času, vlastně jsme neměly skoro žádný volný čas. No a nebo jsme museli kupovat balenou vodu, ale to zas bylo hrozně drahé, takže to jsme mohli dělat jen vyjíměčně, když jsme zrovna měli peníze.“

Záznam nahraného rozhovoru, 5.12.2016

Díky přívodu vody až do domu, můžou místní lidé na svých zahrádkách pěstovat drobnou zeleninu a ovoce a to i v období sucha, což velmi obohacuje jejich jídelníček.

Dalším významným momentem bylo zavedení elektrického vedení do vesnice, což nastalo až v roce 2015. Do té doby měly domácnosti k dispozici pouze solární panely. Ani dnes ne všechny domácnosti elektřinu využívají. Na vesnici neexistuje žádné veřejné osvětlení a místní jsou zpravidla zvyklí chodit spát mezi 19-21.hodinou, takže světelné znečištění je naprosto minimální. Kromě světla využívají elektřinu hlavně ke sledování televize, nabíjení elektronických přístrojů (mobilních telefonů) a k poslechu hudby z reproduktorů. V domácnostech nemají žádné elektrické spotřebiče, jako jsou ledničky, pračky, sporáky apod. Chlazení řeší ledem, který je k dostání na trhu u hlavní silnice. Oblečení perou zásadně v ruce a veškeré pokrmy vaří na ohni.

5.4 Komunitně-řízený ekoturismus v Chamboku

V komunitě se v tuto chvíli nachází přes 50 aktivních homestay. Homestay si může zřídit kdokoli, pokud splní základní kritéria, kterými jsou: vybudovaná koupelna a záchod, základní vybavení pokoje jako jsou matrace, moskitiéry a větrák. Dům i okolí musí být čisté a uklizené. Pokud tyto podmínky ten který dům splňuje, tak majitel domu může zavolat příslušnému členu vedení, který homestay přijde zkontrolovat a pokud je vše v pořádku, tak ho zapíše na seznam aktivních homestay. Pokud naopak nějaký homestay přestane splňovat požadavky (hlavně co se týče čistoty), tak může být po třech upozornění ze seznamu vyškrtnut do té doby, dokud dané nedostatky nenapraví. V komunitě funguje rotační systém, takže každý homestay ubytovává turisty zhruba jednou měsíčně. Turisté za jednu noc platí 4\$ za osobu. V jednom homestay je zpravidla ubytováno 4-6 turistů.

Na vesnici je bohužel mnoho obyvatel, které ani tyto *základní* požadavky nemůžou splnit (především u domu chybí vybudovaná koupelna a záchod), tito lidé se však můžou zapojit do ekoturismu jinou formou. Všichni turisté se stravují v restauraci v návštěvnickém centru. Tato restaurace má přes 300 členek, kuchařek, které se střídají ve vaření. Avšak turistů do komunity nejezdí tolik, aby se všechny kuchařky stihly během roku vystřídat, takže se jedná o zcela okrajový zdroj příjmů. Další aktivitou je strážení lesa – zhruba dvakrát do měsíce vyráží skupina lidí na celodenní túru po lese s cílem zkontrolovat, že nikde nedochází k nelegálnímu kácení. Na tuto túru se může přihlásit kdokoli. Vlastníci povozu pro voly se mohou zapojit do vození turistů k vodopádu/po vesnici. Žádné zvláštní požadavky k tomu nejsou potřeba. Skupina tří žen vyrábí náramky a prstýnky z ratanu a poskytuje lekce, na kterých si turisté mohou vyrobit svůj vlastní náramek. Obyvatelé, kteří mluví anglicky, pracují jako místní průvodci.

Je nutné podotknout, že všichni pracují jako „dobrovolníci“ (včetně vedoucího ekoturismu) - nemají fixní platy, ale záleží na tom, kolik turistů do vesnice daný měsíc přijede a jakých služeb využijí. Veškeré aktivity i princip přerozdělování peněz byl implementován neziskovou organizací Mlup Baitong.

„Na začátku tady s námi členové Mlup Baitong žili, aby nám ukázali, jak celý systém funguje. Když jsme se to trochu naučili, tak sem dojížděli jednou týdně a pak jednou za čtrnáct dnů. No a teď, protože už to docela umíme, tak sem jezdí jednou za 2-3 měsíce. Ale je to spíš přátelská návštěva, než že by nás jezdili kontrolovat.“

Účetní v Chamboku, Záznam rozhovoru, 12.10.2016

Finance, které komunita získá, jsou rozdělovány podle následujícího schématu:

- 25 % jde na podporu lesa (finance spojené s pravidelnými obchůzkami lesa, nákup a výsadba nových stromů apod.)
- 10 % je použito na rozvoj komunity (cesty, vodovodní trubky, apod.)
- 5 % je darováno místnímu buddhistickému chrámu
- 5 % je darováno autoritám
- 10 % je uloženo do krizového fondu (v případě povodní, sucha, ..)
- 5 % je uloženo do komunitního fondu (na drobné výdaje spojené s ekoturismem)
- 40 % je rozděleno mezi členy ekoturismu na základě jejich jednotlivých rolí

5.5 Působení (neziskových) organizací v Chamboku

Společně s neziskovou organizací Mlup Baitong působí dlouhodobě v komunitě ještě organizace KYSD (Khmer Youth and Social Development), která se soustředí na práci s mládeží, přičemž se zaměřuje hlavně na osvětu ohledně environmentálních otázek. Pro mládež organizuje mnoho vzdělávacích programů jednak přímo v Chamboku, tak i po celé Kambodži. Mladé lidi motivuje především k participaci při rozhodování a k iniciaci řešení problémů. Mládežnický klub v Chamboku má v současné chvíli kolem 20 aktivních členů a schází se jednou-dvakrát měsíčně.

V roce 2008 získal Chambok grant na výstavbu vodovodní sítě. Pilotní projekt byl garantován organizací UNDP (United Nations Development Programme), která poskytla potřebné potrubí k výstavbě vodovodu od vodopádu do vesnice. Na samotné sestavení potrubí byli zaměstnáni místní obyvatelé. Protože v tu dobu nebyl k dispozici žádný finanční kapitál, pracující namísto peněz dostávali rýži, a to 3kg za každý odpracovaný den.

Komunita dlouhodobě spolupracuje se singapurskou a australskou univerzitou. Obě univerzity podporují rozvoj vzdělání na vesnici. S jejich pomocí tak byly postaveny dvě nové školy, protože na vesnici byla původně pouze jedna škola v centrální vesnici a děti ze vzdálených vesnic často neměly možnost za vzděláním každodenně dojíždět. Tento rok (2017) ve spolupráci se singapurskou univerzitou a cestovní agenturou Sarus plánují postavit tzv. bamboo village. Tato bambusová vesnička má za úkol přilákat novou, bohatou, klientelu. Umístěna bude přímo v džungli a bude poskytovat veškerý komfort (sprchy, záchod, postel), aby do Chamboku mohli přijet například i starší lidé, pro které je spaní na zemi a turecký záchod často nepřekonatelnou bariérou. Od tohoto projektu si místní slibují vznik nových pracovních míst a nový přísun peněz do komunity.

Jak jsem již dříve zmínila, tak naprostá většina zahraničních turistů přijíždí s organizovaným zájezdem. Chambok spolupracuje s několika cestovními agenturami, ale nejčastěji do komunity přiváží turisty společnost Interpid Travel a Gecko Travel a to až čtyřikrát do týdne.

6. Hranice ekoturismu a jejich překračování

„Čistota a jasné hranice jsou fantasmagorie vytvořené oběťmi kulturních návyků. Svět je „špinavý“ a skládá se z nepřehledného množství oblastí, na které si činí nárok více skupin.“

Thomas Hylland Eriksen [2007: 54]

Pojem ekoturismus jsem již vysvětlila v předchozí kapitole, ale jak vymezit jeho hranice? Jedná se jen o čistě geografické vymezení a nebo je pojem ekoturismu něco co by mělo přesahovat fyzický rámeček? Ekoturismus proklamuje tři základní pilíře udržitelného rozvoje – očekává se, že si tyto zásady lidé osvojí a budou je uplatňovat i za hranicemi ekoturismu nebo stačí jejich uplatnění a dodržování jen v jasně vymezeném prostoru? Eriksen ve své knize Antropologie multikulturních společností říká: „Všechny skupiny jsou ohraničeny, ale existuje mnoho rozdílných odpovědí na otázku, co utváří skupinu a současně existuje mnoho způsobů tohoto ohraničení. Skupina může být sjednocena povoláním, další skupinu spojuje pohlaví (ženská hnutí), existují společenství založená na politických idejích či na příbuzenství nebo skupiny založené na abstraktní představě společného původu a společné kultury“ [Eriksen, 2007: 21]. Co spojuje lidi v ekoturistické destinaci? Co spojuje lidi v komunitě Chambok? Přesvědčení? Vidina zisku? Lokalita? Lásky k přírodě?

„Turisti se nás často ptají, co to je ekoturismus? A to je hodně těžké vysvětlit, protože například v khmerštině pořád nemáme slovo pro „eko“. Tak já jim vždycky říkám, že to je turismus, který je spojený s přírodou a s kulturou. Turisti se můžou naučit něco o životě a kultuře místních lidí. Zatímco turismus, který je například v Sihanoukville (po Angkor Watu druhá nejvíce turisticky navštěvovaná lokalita v Kambodži, pozn. autora), tam se turisti zabaví sami a nic se o kultuře ani životě místních lidí neučí.“

Průvodce v Chamboku, Záznam rozhovoru, 10.1.2017

6.1 Představa hranic ekoturismu etnografky z Evropy

V následujících několika řádcích bych ráda popsala svoji představu o ekoturismu, se kterou jsem do terénu jela a od které jsem po několika prvních dnech v terénu musela upustit, což nebylo vůbec jednoduché. Byla jsem vychovaná v lékařské rodině, ve které se vždy třídil odpad, neplýtvalo se jídlem a vše co šlo, se vyrobilo doma. Toto zázemí ve mně vytvořilo pozitivní vztah k přírodě a k její ochraně. Po absolvování bakalářského studia jsem se proto rozhodla jít na obor Sociální a kulturní ekologie, kde jsem získala znalosti z oblasti udržitelného rozvoje a ekologie. Před odjezdem jsem se pohybovala převážně v prostředí lidí, kteří se zajímali o negativní dopady konzumního stylu života, snažili se předcházet produkci odpadu, dbali na to, odkud pocházejí věci, které kupují. Věnovala jsem hodně času například studiu tzv. „zeměloді“, které vycházejí z principu stoprocentní soběstačnosti. *Všude* okolo sebe jsem viděla projekty, které se nějakým způsobem zabývaly udržitelností a zodpovědnou spotřebou. Ocitla jsem se tedy v jakési „udržitelné bublině“ a svoje nereflektované ideály jsem promítla i do svého obrazu o ekoturismu. Na základě informací, které jsem o Chamboku měla a v kontextu prostředí, ve kterém jsem se pohybovala, jsem si o něm vytvořila poněkud specifickou a naivní představu. Chambok jsem si vykreslovala jako do velké míry uzavřenou a izolovanou komunitu, což mělo *přirozeně* vycházet z její historie a geografické polohy a nikoliv z dodatečného zavedení západních hodnot společně s ekoturismem. Tato uzavřenost měla být výsledkem vysoké míry soběstačnosti, kterou jsem u vesnice v chudé zemi jakou je Kambodža automaticky očekávala. Protože všechny rurální oblasti Kambodži jsou závislé na zemědělství, představovala jsem si obyvatele komunity jako lidi, kteří jsou pevně spjati s přírodou a mají ji tak přirozenou tendenci chránit, protože na ní závisí jejich živobytí. Tato ochrana měla spočívat například v prevenci vzniku odpadu (redukce plastových obalů a tašek, zpracování masa „od čumáčku po ocásek“, kompostování), v maximálním využívání lokálních potravin a produktů či v čerpání „čisté energie“ (ze solárních panelů, vodní/větrné elektrárny). Fyzické i myšlenkové hranice ekoturismu byly v mé představě pevně spojené, jakoby tam ideové podhoubí ekoturismu odjakživa bylo, jen se tomu tak dříve neříkalo. Kácení lesa byl dočasný tlak zvenčí v důsledku chamtivého kapitalismu, kterému se místní komunita dokázala s jistými ztrátami nakonec ubránit.

Na rozbourávání této iluze stačilo strávit v terénu několik dnů. V první fázi jsem byla ze střetu s realitou zdrcená a považovala jsem to za „selhání“ komunity a nikoliv moje.

Nechápala jsem, jak je možné, že tato komunita vyhrála tolik ocenění a je považována za modelový příklad ekoturismu. Vnímala jsem jen samé nedostatky a bylo pro mě velmi těžké se soustředit na úspěšně zavedené aspekty ekoturismu. Po nějaké době následovala fáze vystřízlivění a autoreflexe, kdy jsem si uvědomila, jak mě zázemí, ze kterého jsem vycházela, ovlivnilo a utvořilo naprosto nerealistickou vizi o terénu. Tento proces lze označit za první dimenzi hranic ekoturismu, totiž za hranici mých představ, kterou jsem si přivezla v sobě a kterou jsem musela poopravovat, což na mě a mé já mělo transformační vliv. I když to může působit alibisticky, tak zpětně považuji tento proces šoku a silné konfrontace s terénem za obohacující, protože se tím zviditelnily rysy a jevy charakteristické pro místní chápání ekoturismu a udržitelnosti, které popisují v následujících několika podkapitolách.

Dneska jsem si připadala jako bych došla osvícení. V návštěvnickém centru jsme s dobrovolnicí z Mlup Baitong rozebíraly, jak vyřešit problém s odpadky, které jsou skoro všude po vesnici poházené. Uvažovaly jsme o zavedení plátěných tašek a vyrábění květináčů z plastových láhví. A v tom jsem si uvědomila, jak moc jsme povrchní. Až jsem se musela rozesmát. Na Západě vyprodukuje individuální člověk denně více odpadu než celá místní rodina za týden. A my je budeme poučovat o tom, že by měli míň spotřebovávat? Z celé vesnice letělo někdy v životě letadlem možná 5% obyvatel. A my se budeme pohoršovat nad tím, že i na krátké vzdálenosti přejíždí na skútru?

Terénní deník autorky, 27.9.2016

6.2 Zeměpisně-legální vymezení hranice

Chambok se nachází na okraji národního parku Kirirom a je vzdálen 22 kilometrů od hlavní cesty, takže se jedná o poměrně izolované seskupení vesnic. Od Ministerstva životního prostředí a Ministerstva turismu mají jasně vyznačenou plochu na mapě, která spadá pod jejich ochranu. Tyto hranice s vedením komunity obchází v terénu jednou za čas buď správci národního parku anebo někdo z organizace Mlup Baitong, kteří mají příslušné technologické vybavení k přesnému vyměření hranic.

Dnes, když jsem dorazila do návštěvnického centra, tak tam sedělo šest mužů, kteří vypadali jako vojáci. Vedoucí ekoturismu s nimi vedl dlouhý dialog, načež se po půl hodině všichni zvedli a vyrazili do lesa. Skoro všichni měli v ruce nějaký přístroj, zpětně se ukázalo, že to jsou geodetické GPS. Jeden z průvodců mi řekl, že to jsou lidé z ministerstva, kteří do Chamboku přijeli, aby zaznamenali přesné hranice lesa, který spadá pod ochranu komunity, a to kvůli žádosti o přidělení nového území.

Terénní deník autorky, 4.12.2016

To vybízí k vymezení ekoturismu primárně na základě lokality, respektive legálních dokumentů MŽP. Avšak obyvatelé, kteří nechodí pravidelně strážit les, přesné vymezení hranice z diskurzu ministerstva a nevládní organizace zpravidla neznají a ekoturismus, jak ukážu níže, vztahují obecně na les národního parku a nikoli jen na část lesa. Navíc v komunitě žije mnoho lidí, kteří součástí ekoturismu nejsou, takže zeměpisně-legální vyhranění v tomto případě rozhodně neplatí absolutně.

Zeměpisně-legální hranice sama o sobě je ve fyzickém smyslu slova velmi propustná, protože na obou stranách lesa platí stejný režim ochrany – totiž zákaz kácení. Komunita tak spíše vypomáhá správcům Národního parku s obhlídkou lesa, protože správci na celý les sami nestačí. Paradoxem se pak stává, když některého ze správců komunita „nachtává“ na své straně, jak kácí stromy, což je sice ojedinělé, ale stává se to. Správci takovým chováním viditelně posunují „morální hranici“ ekoturismu, protože někteří lidé ztrácí motivaci les chránit, když ti co ho mají chránit nejvíce ve svých rolích selhávají.

Dneska přijeli do Chamboku představitelé Ministerstva životního prostředí a Ministerstva turismu, aby o Chamboku natočili reklamní upoutávku. Při té příležitosti přijeli do komunity i správci národního parku Kirirom. Jak mi jeden z průvodců řekl, tak správci jezdí do Chamboku skoro každý měsíc, protože s nimi chce komunita mluvit ohledně nelegálního kácení. Někteří správci totiž byli několikrát přistiženi, jak kácí stromy na území ekoturismu, což vzbudilo u místních otázku, proč by oni taky nemohli kácet, když „můžou“ kácet správci, aniž by bylo jejich jednání jakkoliv potrestáno.

Terénní deník autorky, 30.10.2016

Legálně vymezená hranice dokumentem MŽP však má velmi důležitý význam kvůli vodním zdrojům, které se v lese nacházejí. Vláda otevřeně podporuje zahraniční investory, kteří mají velký zájem mimo jiné i o půdu v národním parku Kirirom. Již v současné době vlastní rozsáhlé pozemky vietnamští a japonské investoři, přičemž v případě vietnamského investora nikdo z místních neví, jak pozemek plánuje firma využít. K zahraničním investorům se vláda většinou chová benevolentněji a „za jistých podmínek“ jim povoluje praktiky, které tuzemským subjektům nikoliv. Tsing popisuje podobnou situaci v Indonézii, kde vláda po roce 1970 také našla zázračný lék pro ekonomický růst v podobě zahraničních investorů a půjček. Prales se pro indonézskou vládu stal skvělým kapitálem a význam pralesa byl redukován pouze na výhodnou investici bez jakéhokoliv zřetele na destrukci biodiverzity a životního prostředí [Tsing, 2005: 15]. Stav politické scény v Kambodži může ilustrovat krátká ukázka mého rozhovoru s vysoce postaveným úředníkem z Ministerstva životního prostředí.

Já: Můžete mi říct nějaké environmentálními problémy, se kterými se Kambodža v současné době potýká?

Úředník: S žádnými.

Já: Ministerstvo životního prostředí neregistruje žádné problémy s masivním odlesňováním, erozí, změnou klimatu, povodněmi, suchem,...?

Úředník: No, možná v květnu a červnu tohoto roku bylo nezvykle teplo, ale jinak žádné problémy neregistrujeme.

Phnom Penh, 28.11.2016

Na území Kambodži bylo od roku 1990 vykáceno na 75% lesní plochy. Kambodža je také na předním místě v jednom ze seznamů nejohroženějších zemí v důsledku klimatických změn [Sajjad, Noreen, Zaman, 2014: 12404]. Když jsem svou zkušenost diskutovala s lidmi v Chamboku, vůbec je reakce úředníka nepřekvapila a komentovali to slovy „a proto nechceme mít s lidmi z vlády nic společného“. Jeho reakci vysvětlovali tím, že je to buď člověk z města, takže si neuvědomuje, jaké dopady mají změny klimatu na drobné zemědělce anebo si toho vědom je, ale chce Kambodžu navenek prezentovat jako bezproblémovou zemi, což je podle nich velmi častá strategie vysoce postavených politiků.

V současné chvíli komunita Chambok vyjednává o přidělení dalších 1800ha lesa, protože se zde nachází vodní rezervoár, odkud teče voda do vodopádu, na které je celý Chambok závislý. O toto území totiž projevil zájem čínský investor, který podle všeho chce z vodní nádrže udělat vodní elektrárnu, což by mělo neblahý dopad na celou komunitu. Vedoucí komunity chce rozšířit hranice ochrany také z kapacitních důvodů, protože populace v Chamboku roste a ne všichni budou moct v budoucnosti čerpat produkty lesa (jako jsou houby, divoké brambory, byliny, apod.), které jsou z povahy věci velmi limitované. Díky ekoturismu má vesnice silnější postavení v jednání o toto území, ale pořád není jisté, zda-li jí vláda ono území přidělí či nikoliv. Na konci roku 2016 Ministerstvo životního prostředí komunitě dokonce 49ha odebralo. Byl to výsledek několikaletého vyjednávání mezi komunitou a vysoce postaveným armádním důstojníkem, který si tuto půdu nárokoval (Ministerstvo životního prostředí mu tuto půdu v devadesátých letech odebralo a následně ji dalo pod ochranu komunitě Chambok). V této situaci zafungoval tzv. Simmelův zákon, který vychází z předpokladu, že vnitřní soudržnost skupiny je závislá na vnějším tlaku [Eriksen, 2007: 29].

„MŽP komunitě odebralo tento rok 49ha lesa. Je to hodně, ale když vezmeme v úvahu, že ten důstojník chtěl původně 150ha lesa a jenom díky tomu, že se komunita semkla a postavila se mu, jí nakonec odebrali jen 49ha, myslím, že to je dobrý výsledek.“

Představitel organizace Mlup Baitong, Phnom Penh, 28.11.2016

I když komunita byla z výsledku procesu zdrcena (někteří obyvatelé raději jeli o 10km delší cestou na trh, než aby museli jet kolem místa, které jim odebrali a následně vybagrovali), místní zkušenost jako takovou hodnotili pozitivně, protože ocenili, nakolik se dokázali semknout a společně bojovat o půdu do poslední chvíle. Zároveň to však posílilo nedůvěru a někteří lidé jsou skeptičtí ohledně nového potencionálního území.

Víš, já ani nechci, abychom dostali to nové území. My se o to zase budeme 15let starat a vláda nám to pak vezme, les vykáčí a prodá to někomu. To já už nechci.

Obyvatelka Chamboku, Terénní deník autorky 2.1.2017

Takže i když je Chambok nezávislý, fyzické hranice nemá plně ve svých rukou, protože tyto hranice můžou být *kdykoliv* předmětem změny, zejména s ohledem na zájem zahraničních investorů a jejich schopnosti lobbingu ve vládě. Je tomu tak právě proto, že fyzické hranice existují a jsou vymezované v souhře se sférou dokumentů, byrokracie, legality a tzv. na papíře – tzn. mimo fyzické místo komunity.

6.3 Geopolitická hranice ekoturismu

Asi 40% obyvatel vesnice nejsou aktivními členy ekoturismu. Je to způsobeno především tím, že do komunity nejezdí takové množství turistů, aby to vytvořilo dostatek pracovních míst pro všechny. Popřípadě místní nemají dost finančních prostředků na to, aby mohli splnit podmínky pro homestay. V komunitě jsem však nepozorovala mezi běžnými obyvateli *žádné* větší tření či konflikty, protože většina obyvatel podporuje ochranu lesa, i když nejsou součástí ekoturismu. Navíc udržení dobrých sousedských vztahů je nadřazeno myšlenkovým či názorovým odlišnostem, takže do přímé konfrontace vstupují obecně jen v naprosto ojedinělých případech. Případné spory se nejčastěji řeší „u čaje a cigarety“. Na lokální úrovni však dochází ke zřetelnému myšlenkovému nesouladu mezi autoritami Chamboku a vedením ekoturismu a nalézání řešení je zpravidla velmi složitý proces. Jak říká Eriksen: „Nenávist k cizímu a primitivní pocit vlastního „revíru“, který získáme naším vztahem k teritoriu, je přirozený a nevyhnutelný. To, co není přirozené, ale co lze citlivě uchopit a přetvořit, je způsob, jakým se vztahujeme ke konfliktu mezi původními a novými národnostními skupinami žijícími na jednom teritoriu“ [Eriksen, 2007: 39]. Ačkoliv Eriksen hovoří o státních hranicích a konfliktu mezi národnostmi, domnívám se, že tento proces a děje lze aplikovat i na situaci v Chamboku, kde „novou skupinou“ představují členové a propagátoři ekoturismu a „původní obyvatelé“ jsou lidé, kteří se do tohoto projektu nezapojili a zároveň nesouhlasí s jeho proklamovanými hodnotami (což zahrnuje i authority). Na základě rozhovorů se ukázalo, že obě skupiny se domnívají, že dříve ke konfliktům a rozporům mezi nimi nedocházelo. Je-li to pravda, může to být i důsledkem toho, že ihned po zákazu těžby dřeva nebyly v Chamboku dostupné žádné jiné přírodní zdroje, takže ekoturismus se jevil jako dobré východisko z této situace. Podle Stronzy má ekoturismus největší potenciál, je-li místní kultura v úpadku v důsledku nedostatku přírodních zdrojů [Stronza, 2001: 276], což by v

případě Chamboku odpovídalo. Společně s globalizací se však do Chamboku dostávají stále nové možnosti zisku (především velkoprodej manga, dýně, rýže a dalších plodin do zahraničí), což využitelné přírodní zdroje opět rozšiřuje a ekoturismus tak může být autoritám nyní „na obtíž“. Tento konflikt je a bude nutné řešit, protože obě skupiny jsou závislé na prostředí, které společně sdílí. S posilujícím ekoturismem roste i nevole autorit k vyjednávání a hledání kompromisů, čímž dávají ekoturismu jasné hranice, za které je odmítají pustit.

Na regionální úrovni dochází k občasným neshodám mezi komunitou a správci národního parku Kirirom, tento spor popíši více v následující podkapitole. Na státní úrovni komunita jedná především s Ministerstvem turismu, Ministerstvem životního prostředí a s nevládními organizacemi, které i když v Chamboku již aktivně nepůsobí, pořád vystupují v roli externích poradců a vyjadřují se ke krokům, které komunita podniká. Důležitou roli hraje při jednání vedoucí ekoturismu v Chamboku, který vyniká svou schopností komplexně nahlížet problémy a tím pádem i nalézat dlouhodobá a funkční řešení.

6.4 Les jako hranice ekoturismu

Hlavní přírodní atrakcí komunity je 40 metrů vysoký vodopád, který se nachází v lese, asi tři kilometry za vesnicí. Na základě mnoha rozhovorů se ukázalo, že pro místní „ekoturismus“ a „příroda“ začíná a končí lesem. Příroda (nature) se v khmerštině řekne „homo číja“, avšak až u přepisování rozhovorů jsem si všimla, že překladatelé i dotazovaní o „nature“ často mluvili jako o „prej č:“, totiž les. Jak jsem se zmínila již v předchozí kapitole (Historie Chamboku), tak pro místní je les nesmírně důležitým zdrojem nikoliv pouze materiálním, ale i duchovním. Na tom, že les je důležité chránit se shodli všichni – členové ekoturismu i lidé, kteří aktivně ekoturismus nepodporují a nezapojují se do něj. Takže myšlenka „souznění“ s přírodou (lesem) a její (jeho) ochrany je zde zakotvena dříve, než jen s příchodem tohoto západního konceptu ochrany přírody. Jeho hranice není zcela jasně vymezena. Pole zpravidla volně přecházejí v houšti a je nemožné určit jeho přesnou hranici. Navíc v rozumění místních tvoří vesnice a les jakýsi propojený ekosystém, ve kterém se odehrává jejich každodenní život a nejedná se o dvě od sebe oddělené entity. Místní se většinou pohybují jen na samém okraji lesa s cílem nasbírání suchého dřeva na vaření. Do hlubokého lesa se vydávají pouze ve větších skupinách (kvůli strachu z duchů,

který je v tamější společnosti přítomný) a to buď na bambus nebo na houby. Jak poukazuje ve své studii i Guttal (2011), tak les je důležitým zdrojem lesních produktů (NTFPs – non-timber-forest products), které hrají zásadní roli především v obdobích, kdy mají lidé nedostatek rýže nebo peněz. Na možnosti využívat těchto přírodních zdrojů jsou zpravidla trvale závislí lidé, kteří nemají přístup k zemědělské půdě a nejsou ani jinak výdělečně čini [Pasgaard, Chea, 2013: 348]. Les je také zdrojem široké škály přírodních léčiv.

S vykácením lesa dávají do souvislosti i abnormality spojené s dešťovými srážkami, které se začaly projevovat v několika posledních letech. Dříve bylo období dešťů jasně „ohraničené“. Srážky začínaly v červnu a končily na konci listopadu. V současnosti začíná pršet až v červenci/srpnu a ještě v prosinci přichází mnoho přívalových dešťů, což ničí velké množství úrody a farmáři se nestíhají na nový režim dešťových přeháněk adaptovat. Podle místních to je způsobené vytěženým dřevem, protože „zdravý les dokáže déšť přilákat ve správný čas“. Stromy podle nich uchovávají vodu a vypouští ji zpátky do vzduchu, „když je potřeba“ a především rovnoměrně – jak lokálně tak množstevně. Ne jednou se totiž stalo, že v jedné vesnici pršelo a ve druhé ne, i když jsou od sebe vzdálené jen několik kilometrů. V poslední době také přichází mnoho bouřek, které místní nepovažují za „přirozené“, ale dávají je do souvislosti s klimatickými změnami. I proto je nyní silná motivace les chránit s vidinou, že se tím zmírní klimatické výkyvy, což je zásadní faktor pro budoucí přežití komunity.

Dalším rozměrem lesa je dimenze duchovní. Místní lidé věří, že v lese sídlí „lesní duch“. Tomuto duchu jsou při všech typech obřadů (svatby, pohřby, zvláštní buddhistické slavnosti) věnovány speciální modlitby.

„Já miluju kempování. Ostatní se někdy bojí duchů, ale já ne. Vždycky dám kousek ze svého jídla „lesnímu duchovi“, protože věřím, že ten mě ochrání. Teď to je ale trochu složitější, protože „lesní duch“ přebývá ve velkých stromech, no a těch je tady v lese hrozně málo, protože jsme je v minulosti skoro všechny vykáceli. Tak snad brzy dorostou nové.“

Obyvatel Chamboku, Terénní deník autorky, 13.10.2016

O fenoménu víry v duchy, kteří sídlí v lese, hovoří ve své případové studii i Reimer a Walter, kteří navštívili v Kambodži dva komunitně-řízené projekty (jedním z nich byla i

komunita Chambok) v rámci jejich dvoutýdenního výjezdu do terénu, během kterého zkoumali sociální dimenzi ekoturismu [Reimer, Walter, 2013].

Když jsem se na tento jev zaměřila více, tak se ukázalo, že v minulosti místní získávali z velkých stromů pryskyřici, ze které následně vyráběli pochodně. Protože neměli žádný jiný zdroj světla k dispozici je možné, že právě proto se velké stromy staly posvátnými. Místní mají totiž velký strach ze tmy a po západu slunce už nikam sami zpravidla nechodí. Les je také provázán s mnoha vzpomínkami a příběhy. Obdobnou dimenzi lesa pro místní obyvatele našla při svém výzkumu i Anna Tsing na Kalimantanu v Indonézii. Jak sama říká, tak terén nahlížela zpočátku očima přírodovědkyně – oceňovala rozmanitou biodiverzitu lesa a oceňovala přírodní scenérie, které se jí vyjevovaly. Až díky místním, kteří jí na výpravách doprovázeli, začala les nahlížet jinými očima. Pro místní měl totiž les především sociální význam. Viděli v něm osobní příběhy a historii komunity [2005: XI].

6.5 Hranice ekoturismu utvářená cestovními agenturami

Jak jsem se již zmínila dříve, tak naprostá většina (západních) turistů přijíždí do Chamboku s organizovaným zájezdem na jednu noc, přičemž v komunitě nestráví ani 24hodin. Obecně cestovní agentury prezentují pobyt v Chamboku jako „autentický zážitek s jedinečnou možností zakusit každodenní život místních lidí s přespaním u nich doma“⁹. To, že se jedná o ekoturistickou destinaci je zpravidla zmíněno jen jedním slovem anebo vůbec. Cestovní agentury tak využívají pro svou reklamu hlavně kulturní dimenzi ekoturismu a nikoliv environmentální.

Vztah místních průvodců a průvodců, kteří přiváží turisty, je velmi specifický. Místní znají většinu z nich a rozdělují je na „dobré“ a „špatné“. „Špatní průvodci“ nepodněcují turisty, aby využili služeb, které komunita nabízí (vyrábění náramků, lekce vaření, výlet k vodopádu) nebo tlačí na vedoucího komunity, aby jeho skupina byla ubytovaná v nejlepším homestay (což znamená s nejlepší koupelnou a záchodem). „Dobří průvodci“ naopak aktivně turistům nabízejí služby, kterých turisté mohou využít a respektují rotační systém homestay, takže nemají na komunitu žádné specifické požadavky. S těmito

---

⁹ Dostupné online na: <http://www.geckosadventures.com/en-ie> , <http://www.intrepidtravel.com/ie>

průvodci navazují místní lidé přátelské vztahy a jsou s nimi v kontaktu například i na sociálních sítích.

Průvodci z cestovních kanceláří mají tedy zásadní vliv na využívání a rozvoj služeb uvnitř ekoturismu, protože přivádí většinu turistů, kteří komunitu navštíví. Stejně tak mají částečný vliv na podobu poskytovaných služeb, protože vyvíjí tlak na komunitu, aby neustále přicházela s novými a novými aktivitami pro turisty. Na základě toho se komunita například rozhodla v blízké budoucnosti zbudovat „bambusovou vesničku“, která má nabízet luxusnější ubytování, než-li homestay, aby se klientela rozrostla i o návštěvníky, kteří vyžadují větší komfort. Dále je cestovní agentury tlačí k tomu, aby se turisté stravovali u své hostitelské rodiny a nikoliv v restauraci. Argumentují tím, že by to bylo „více autentické“. Podle vedoucího ekoturismu si už ale neuvědomují sociální dopad takové změny – peníze za jídlo by dostávaly pouze rodiny, které mají už dost peněz na to, aby si zřídily homestay a nejhudší rodiny by byly ještě chudší, protože by jim odpadla tato forma přivýdělku. Cestovní agentury tedy mají viditelný vliv na služby, které komunita nabízí. Protože si jsou vědomy toho, že Chamboku přivázejí naprostou většinu (zahraničních) turistů, mohly by v budoucnu svého postavení zneužít a zcela redefinovat tamější sociální aspekt ekoturismu.

6.6 Hranice ekoturismu utvářené turisty

Page Westová a James Carrier definují ekoturisty jako lidi, kteří cestují za přírodními úkazy a exotickými domorodci takovým způsobem, který je environmentálně zodpovědný a společensko-kulturně obohacující [2004: 483]. Turisté, kteří přijíždějí do komunity za účelem navštívit ekoturistickou destinaci, jsou v naprosté většině ze Západu. Zajímají se o životní prostředí, každodenní život místních, lokální produkty a snaží se využít všech nabízených služeb. V komunitě stráví průměrně 2-4 dny. Tito turisté jsou také specifictí tím, že přijíždí do komunity nikoliv s cestovní agenturou, ale soukromě. Na základě neformálních rozhovorů se totiž ukázalo, že turisté, kteří přijíždí s cestovními agenturami často ani neví, co to ekoturismus je. Díky jedné studentce z univerzity v Phnom Penhu¹⁰ jsem dostala přístup k jejich výsledkům z průzkumu, který v Chamboku na podzim 2016 uspořádali a jehož se účastnili právě turisté, kteří přijeli s některou z cestovních agentur. Ve

---

¹⁰ Western University of Phnom Penh, <http://www.western.edu.kh/wu/>

svých dotaznících se soustředili na poskytované služby v komunitě a snažili se zjistit, jaké služby turistům v Chamboku chybí nebo co by vylepšili. Podařilo se jim sesbírat přes 20 vyplněných dotazníků a mezi požadovanými službami a vylepšeními byla mimo jiné možnost letu helikoptérou, zakoupení ping-pongového stolu do návštěvnického centra, přístup k WiFi či zakrytí nebo úplné odstranění vodovodních trubek z vodopádu. Jak píše Duffy ve své studii z Belize: „určitý typ ekoturistů si často neuvědomuje dopady svých vlastních činů/přání a jde jim jen o co nejpříjemnější strávení času v přírodním prostředí“ [Duffy v Carrier, Macleod, 2005: 320].

Khmérští turisté jezdí do Chamboku nejčastěji z Phnom Penhu (národní park Kirirom je nejbližše položeným parkem z hlavního města) a jejich jedinou motivací je jednodenní (respektive několika-hodinová) návštěva vodopádu za účelem rekreace a nikoliv zájem či podpora ekoturismu. Tito turisté, ačkoliv nevědomě, přispívají k vymezení ekoturismu. Jak totiž jeden z průvodců říká:

„Khmerští turisté jsou nejhorší. Oni totiž když jdou k vodopádu, tak odhazují všechny odpadky do přírody a nezajímá je, že to není dobré pro přírodu. No a my to pak po nich musíme chodit uklízet. Když jich přijede hodně, tak musíme uklízet i několikrát za týden, protože západní turisté si nám jinak stěžují, že jsou kolem vodopádu odpadky.“

Terénní deník autorky, 6.10.2016

Nejsou-li na území odpadky, tak otázka hranice ekoturismu se ze strany západních turistů zpravidla nikterak nediskutuje a nezpochybňuje. Avšak jsou-li odpadky v přírodě přítomny, vyvstane na povrch často i otázka hranic a „očekávání určitého řádu uvnitř ekoturismu“. Někteří turisté bývají na základě této zkušenosti podrážděni a situaci komentují tak, že „samozřejmě chápou, že v rozvojové zemi nemají tak dobrou odpadní infrastrukturu, ale že v ekoturistické destinaci by tento problém být zkrátka neměl.“ I když lze odpadky označit za minoritní problém (ve srovnání s tím, kolik lesa se komunitě daří chránit, kolika lidem ekoturismus pomohl, etc.), tak v očích turistů jsou často hlavním měřítkem (ne)úspěšnosti ekoturismu, protože jsou lehce identifikovatelné a „zařaditelné jako škodlivé“.

Turisté jsou také hlavní motivací k tomu, že domácnosti staví nové koupelny a záchody, aby mohly svůj dům zařadit mezi homestays. Nejednou jsem však byla svědkem

toho, že je místní následně sami nevyužívají, a když zrovna nebytovávají turisty, tak je zamykají.

Občas mi připadá, jako by k interakcím mezi místními a turisty docházelo na „území nikoho“, v prostoru, který je cizí oběma stranám. Místní kvůli turistům u svých homestay staví a dláždí koupelny a záchody a v restauraci vaří speciální upravená jídla, protože věří, že to turisté očekávají. Turisté zase přijíždí za „autenticitou“, avšak zároveň se odmítají vzdát svého pohodlí (často se ptají na přístup k teplé vodě, internetu a elektřině v homestay nebo si stěžují na brzké ranní zvuky, kvůli kterým se nevyspali). Příjem z ekoturismu je pro mnohé domácnosti velmi důležitý, a proto se dá očekávat, že „území nikoho“ se bude rozšiřovat směrem k požadavkům turistů a nikoliv sužovat směrem k „autenticitě“. Dalo by se říci, že zde vzniká jakési „easternové městečko“.

Terénní deník autorky, 31.10.2016

Ještě bych ráda zmínila jeden efekt, který turisté na místní obyvatelé mají a na první pohled není znatelný. Pro místní je interakce s turisty mimo jiné i zdrojem pocitu bezpečí. Věří totiž, že dokud do země budou přijíždět západní turisté, nehrozí jim opakování historie v podobě Rudých Khmérů.

6.7 Procesy na hranicích ekoturismu

V předchozí části této kapitoly jsem ukázala různé příklady, jak lze vymezit hranice ekoturismu, přičemž se ukázalo, že toto vymezování je velmi komplikovaný a náročný proces. Hranice nejsou nutně svázané s místem, ale jedná se o komplexní síť procesů, která zahrnuje představy etnografky, legální dokumenty MŽP, kulturu lesa a místních, zážitek turistů a požadavky cestovních agentur. Každá tato dimenze má současně i své šedé zóny překračování, rozmělnění, nejasnosti. U etnografky je to boj se sebe samou, přičemž někdy se daří vlastní představy reflektovat a kontrolovat, jindy určují vnímání situace. U legálních hranic představují šedou zónu správci lesa, kteří zároveň kácí stromy. V šedé zóně geopolitických hranic se domlouvá posouvání hranic za pomoci úplatků a lobbingu. V případě cestovních agentur někteří průvodci upřednostňují svoje zájmy na úkor zájmů komunity. Mě však bude z etnografického hlediska zajímat pouze šedá zóna ekoturismu

pro místní, v rámci které vedle sebe existuje les a vesnice jako biologická i socio-kulturní entita a chemikálie k intenzivnímu pěstování manga, kolem jehož používání se v komunitě vynořují neshody.

Na tomto místě diplomové práce bych ráda rozvedla fenomén, který mě k tématu hranic ekoturismu a jejich překračování přivedl. Poměrně záhy po svém příjezdu jsem totiž zjistila, že se okolo Chamboku nachází velký počet mangových plántáží (později se ukázalo, že se jedná dohromady o 25 farem), na kterých se za pomoci chemikálií sklízí mango až třikrát do roka. Tato praktika a její úspěšnost oslovila například i výzkumníky z Austrálie, kteří tuto metodu považují za „zázračnou“ a rádi by ji zavedli i na svém kontinentu [Robertson, Vannarin, 2014]. V Kambodži je praktika intenzivního zemědělství, v rámci něhož se zemědělci soustředí na ziskové a rychle rostoucí plodiny velmi častá [Guttal, 2011]. Jak se ukázalo, tak v oblasti okolo národního parku Kirirom je produkováno 50% veškerého manga, přičemž z celkové zemědělské plochy 65 250ha je 39 000ha určeno právě na pěstování manga.¹¹ V okolí Chamboku jsou tyto plantáže vlastněny/pronajímány lidmi z Phnom Penhu, zahraničními investory, ale i lidmi z Chamboku (včetně aktivních členů ekoturismu). A právě praktika používání chemikálií v ekoturistické destinaci mě přiměla k zamyšlení se nad konceptem hranic ekoturismu a nad „šedou zónou“ ekoturismu, která na jeho rozhraní vzniká. Plantáže se sice nacházejí v bezprostřední blízkosti Chamboku, ale jsou na zemědělské půdě a nikoliv v chráněné zóně, tak „v čem je problém“?

Vymezíme-li hranice ekoturismu zeměpisně-legálně, tak zdánlivě k žádnému rozporu s ekoturismem nedochází. Teoreticky je chráněná plocha, les, mimo zemědělskou půdu a stejně jako *nemůžeme* říkat sousedovi, co má a nemá dělat na svém pozemku, *nemůže* ekoturismus zasahovat do dějů, které jsou za jeho fyzickými a legálně uznanými hranicemi. V praxi to však tak jednoduché není, protože i když jsou hranice na papíře jasně vymezené, tak v přírodě je takové vymezení nemožné a jak říká chemik Hoffmann (1993) - znečištění žádný koncept hranic zkrátka neuznává. Ekoturismus navíc proklamuje zlepšení a posílení pozice místních, ale chemikálie přímo ohrožují jejich zdraví a životy, takže se nejedná pouze o překračování hranic lesa jako takového. Místní identifikují tři cesty, jak se chemikálie dostávají přes hranice a následně ovlivňují jejich život. Je jím vzduch, voda a plody manga.

---

¹¹ Dostupné online na: <http://kfp.com.kh/>

„Já se chemikálii bojím. Ono když to stříkají, tak je to cítit až k nám domů. A když hodně prší, tak to musí stříkat každý den, protože se to z těch listů smývá nebo co. A já nevím, ale myslím si, že to není úplně dobrý pro zvířata, který žijou v zemi a ani pro krávy, který se tam občas pasou. Třeba teď když jdu na rýžové pole, tak tam nejsou skoro žádný zvířata. Dřív tam bylo spoustu žížal, žáb a ryb. Ale teď je tam skoro nevidíš. Tak nevím, jestli to třeba není i téma chemikáliema.“

Terénní deník autorky, 10.10.2016

„Já tento rok přišla o jednu třetinu rýžového pole, protože moje pole je hned vedle mangové plantáže. No a jednou hodně pršelo, tak to naplavilo všechny ty chemikálie ke mně na pole a rýže se pak nedala sklidit. Ale co můžu dělat?“

Terénní deník autorky, 5.1.2017

„Já vím, že chemikálie ničí bakterie v zemi a že se můžou dostat vzduchem nebo vodou do lesa, kde ohrožují biodiverzitu. Ale já potřebuju nějak uživit rodinu... „

Aktivní člen ekoturismu, Terénní deník autorky, 13.1.2017

„Ono hodně těch polí je blízko lesa a farmáři často na poli nechávají povalovat obaly od chemikálii a vítr to pak odfoukne do lesa, kde to můžou sníst zvířata a to si myslím, že je může zabít.“

Terénní deník autorky, 15.11.2016

„Hoen mi dneska přinesl mango, ale to já teď nejím, protože vím, že není sezóna, takže na to museli použít chemikálie. Občas na něj ale dostanu hroznou chuť, tak ho nejdřív dám na tři hodiny do vody, aby se z toho dostaly všechny ty chemikálie a až potom ho jím, jinak mě z toho totiž bolí břicho.“ (smích)

Terénní deník autorky, 14.12.2016

Skrz zemědělskou půdu také vedou vodovodní trubky z vodopádu, které přivádí vodu do jednotlivých domácností. Lidé v Chamboku zpravidla pijí tuto vodu, popř. v období dešťů pijí vodu dešťovou. To je za normálních podmínek poměrně velká výhoda

(nemusí „utrácet“ za balenou vodu), ale v případě znečištění by to mohlo mít fatální důsledky jak na zdraví obyvatel, tak na jejich finanční situaci, čehož si je většina obyvatel vědoma. Při vyprávění svých příběhů a svědectví nikdo z dotazovaných nedával chemikálie jakkoliv do souvislosti s ekoturismem. Obyčejní lidé tedy nereflektují tento problém v kontextu idejí ekoturismu nýbrž v lokálním kontextu jejich každodenního života.

Charakteristická byla také bezmoc, kterou cítili v souvislosti s řešením situace. Často měli dojem, že jsou jediní, koho to trápí a že jsou moc slabí (finančně a politicky) na to, aby mohli proti vlastníkům jakýmkoliv způsobem bojovat. V tento moment jsem se jich ptala, jestli si myslí, že by mohli nějakým způsobem využít toho, že má Chambok statut ekoturismu. Z reakcí vyplynulo, že hledání řešení nikdy na této úrovni nehledali. Amélie Fiorello a Damien Bo ve své studii o komunitně-řízeném ekoturismu zdůrazňují, že „jedním z hlavních rysů tohoto projektu je posílení pozice místních obyvatel na ekonomické, psychologické, společenské a politické úrovni, přičemž tímto posílením je více než pouhá participace při rozhodování. Toto posílení musí vyvolávat v lidech pocit, že oni sami mohou být řešiteli daného problému.“[2012: 763]. Zdá se, že v Chamboku k tomuto vědomému posílení ještě nedošlo, respektive místní lidé ekoturismus nevnímají jako *koncept*, o který by se mohli jakýmkoliv způsobem politicky, strategicky či mocensky opřít.

Jak se ukázalo, tak tři vysoce postavení členové ekoturismu zároveň vlastní i mangové plantáže. Z rozhovorů vyplynulo, že si jsou vědomi negativních dopadů chemikálií na přírodu a zdraví, ale protože se plantáže nacházejí na zemědělské půdě, nevidí v používání chemikálií žádný problém. Ekoturismus je v jejich chápání vymezen pouze zeměpisně-legálně a za jeho hranicemi nemusí uplatňovat zásady ochrany přírody. Pravdivost tohoto tvrzení dokazuje i to, že se nestydí o používání chemikálií mluvit před turisty, jak dokazuje níže popsaná situace, která se odehrála v návštěvnickém centru.

Hoen mě přizval ke společnému obědu s Vanem (místní průvodce) a dvěma thajskými průvodci, kteří dnes přivezli do Chamboku turisty. Průvodci se zajímali, jestli je zelenina servírovaná k obědu místní anebo dovezená z trhu. Hoen odpověděl, že jak která – v poslední době bylo totiž hodně zeleniny zničeno vlivem přívalových dešťů. Průvodci se dále zajímali o mango – zaskočilo je, kolik mangových plantáží po cestě do Chamboku viděli.

Hoen jim hrdě oznámil, že mango je nejlepší způsob, jak si vydělat dobré peníze s tím, že nejlepší taktika je ta, kterou se řídí on sám, totiž používat chemikálie a sklízet mango minimálně dvakrát za rok.

Terénní deník autorky, 20.11.2016

Když jsem s nimi téma rozebrala podrobněji, tak všichni připustili, že kdyby do Chamboku jezdilo víc turistů, tak by nemuseli hledat alternativní zdroj příjmů. Protože ale ekoturismus slouží pouze jako přivýdělek, je pěstování chemického manga nejjednodušším řešením jejich trýznivé finanční situace. Symbolický byl i způsob, jakým o chemikáliích hovořili (nikdo neznal anglický výraz „chemicals“). Vlastníci o chemikáliích hovořili jako o „medicine“- „léku“ zatímco obyčejní lidé používali výraz „pollution“-„znečištění“.

Moje rodina chemikálie používá. My chtěli před několika lety prodávat „organické mango“, ale nikdo nám nevěřil, že nepoužíváme chemikálie, takže jsme se je nakonec rozhodli začít používat. A je to super, i když musíme vždýcky najmout nějaké lidi, kteří ty stromy postříkají, protože můj otec je starej, tak se bojím, aby se mu něco nestalo, kdyby byl v přímým kontaktu s chemikáliema. Já to zkoušel jenom jednou, ale udělalo se mi z toho špatně, takže už to taky nedělám. No a veškerou sklizeň prodáváme lidem z Phnom Penhu, protože tady na vesnici lidi o chemický mango nemaj zájem.

Vlastník mangové plantáže a aktivní člen ekoturismu. Terénní deník autorky, 3.1.2017

Já jsem žil 20let v Americe, pak jsem se ale musel vrátit do Kambodži a nevěděl jsem, co bych tady mohl dělat. Nakonec jsem se rozhodl pěstovat mango no a musím říct, že kdybych to nedělal a někdo by mi řekl kolik prachů si tím můžu vydělat, tak bych mu nejspíš nevěřil. Člověk si může vydělat až 20.000\$ ročně. Je to fakt super.

Vlastník mangové plantáže z Traeng Trayeng, Terénní deník autorky, 17.1.2017

Vedoucí komunity společně s neziskovými organizacemi, které v Chamboku působí, vnímají používání chemikálií jako velký problém, který je nutné řešit. Za nebezpečnou považují především rychlou řetězovou reakci v zakládání farem s mangem. Lidé často „u sousedů“ vidí, jak jim mango přináší vysoké výdělky a rozhodnou se si také zřídit plantáž. Instrukce jak zacházet s chemikáliemi získají buď od lidí, kteří je už používají anebo jim je

sdělí v obchodě. Tyto informace jsou často nepravdivé a dochází tak k nadměrné chemizaci půdy a stromů. Kromě degradace půdy a zdravotních rizik identifikuje vedoucí komunity i etický rozměr problému. Bojí se, že používání velkého množství chemikálií na hranicích ekoturismu by mohlo mít neblahé dopady na budoucí rozvoj komunity a to hlavně v případě, kdy by se turisté o této praxi dozvěděli. Podle něj totiž západní turisté chápou ekoturismus komplexněji než lidé v Chamboku a absence chemikálií je jedna z věcí, kterou v ekoturistické destinaci očekávají. Tato domněnka se potvrdila v rámci několika neformálních rozhovorů, které jsem s návštěvníky vedla.

„Mně se tady hrozně líbí. Je skvělé, jak se místní pořád usmívají a vypadají, že jsou v dobré náladě. A oběd byl taky fantastický. Ptala jsem se, jestli to je z místních surovin, tak nejsem si jistá, jestli mi ta kuchařka rozuměla, ale každopádně řekla, že jo. U nás doma (Velká Británie, pozn.autorky) si člověk nemůže být jistý, co v tom je všechno za chemii, tak je příjemné být pro změnu v prostředí, které je „čisté“, víš.“

Terénní deník autorky, 21.12.2016

Očekávání a požadavky turistů mají velký vliv na podobu destinace, kam cestují. Například James Carrier a Donald Macleod (2005) ve své případové studii popisují vývoj rybaření v jamajském městě Montego Bay. V důsledku špatné ekonomické situace a rostoucího turismu v Montego Bay se začalo hodně obyvatel stěhovat z venkova do města. Mnozí si pak našli práci v turistickém průmyslu nebo jako rybáři. V jeden moment v zátocě okolo tohoto města byla koncentrace rybářů natolik velká, že proti tomu začaly bojovat cestovní kanceláře, které v pobřežních vodách viděly především lákadlo pro turisty a rybářské lodě označovaly za „rušivé“. Avšak kvůli nestabilním příjmům si mnoho lidí z turistického průmyslu přivydělávalo příležitostným rybařením, čímž se dostávali často do konfliktních situací. Zátoka byla nakonec v devadesátých letech vyhlášena za park (Montego Bay park) a začal se zde rozrůstat ekoturismus a rybaření se tím omezilo na minimum [2005: 320]. Tuto případovou studii zde zmiňuji proto, že se dá dát do paralely s chemickým pěstováním manga. V obou případech se jedná o exploataci přírody (v jednom případě oceánu a ve druhém půdy) a v obou případech jde o konfrontaci (eko)turismu a masového čerpání přírodních zdrojů. Velký rozdíl je ale ve *viditelnosti* tohoto konfliktu. Zatímco rybářské lodi jsou lehce identifikovatelné, identifikovat chemické pěstování

manga vyžaduje určitou znalost (minimálně je nutné vědět, v jakém měsíci mango plodí), čímž na sebe neupoutává *žádnou* pozornost, protože (západní) turisté zpravidla životní cyklus manga neznají.

6.8 Shrnutí

Na základě etnografického výzkumu jsem měla možnost reflektovat, jak jsou hranice ekoturismu vícestupňové a komplexní, což vytváří prostor pro celou řadu šedých zón. Jednou z nich je i šedá zóna chemického manga, v rámci které se část místních obohacuje ve stínu ekoturismu. Můžou tak činit právě proto, že každý aktér vnímá jen jednu dimenzi hranic jako ústřední a nevnímá ekoturismus jako komplexní a ucelený proces. Tento přístup umožňuje aktivním členům ekoturismu pěstovat chemické mango, aniž by pozorovali ve svém jednání jakýkoliv rozpor, i když si jsou ve většině případů vědomi negativních dopadů chemikálií na přírodu a zdraví. To je ovšem v nesouladu se západním vnímáním, kdy turisté „nerozumí“ tomuto rozlišování a od ekoturismu očekávají komplexní a plné osvojení si jeho principů. Používání chemikálií však začíná být problematizováno i uvnitř komunity – většina místních registruje rizika spojená s chemikáliemi a bojí se jich.

Vedoucí ekoturismu v Chamboku reflektuje komplexnost a s ní spojenou problematiku hranic. Svým osobitým přístupem vytváří jakýsi pomyslný most mezi těmito dvěma sférami – snaží se prosadit projekty jako je například „organická zahrada“ a zároveň se snaží mluvit s majiteli mangových plantáží o rizicích, která s sebou chemikálie přináší, a která v budoucnu mohou mít na komunitu a ekoturismus fatální vliv. Především skrz aktivity vedoucího začíná tedy do této problematizace pomalu vstupovat i rámování hranic jazykem ekoturismu. Tento proces je však v úplných začátcích a bude zajímavé pozorovat, jak se situace bude v budoucnu vyvíjet.

7. Závěr

Ve své práci Hranice ekoturismu a jejich překračování rozebírám na příkladu komunity Chambok v Kambodži, jak jsou utvářeny a vyjednávány hranice ekoturismu. Toto téma je v antropologické literatuře poměrně opomíjené, a proto si myslím, že by moje práce mohla být užitečným příspěvkem do odborné debaty týkající se ekoturismu.

Ukázalo se, že hranice jsou vícestupňové a komplexní, a tudíž je jejich vyjednávání a určení velmi problematické. To dává prostor pro vznik tzv. šedým zónám ekoturismu, které se kolem těchto hranic tvoří a v kterých se odehrávají procesy, které jsou specifické pro každé jednotlivé vymezení hranic. Ve své práci tematizuji dohromady šest podob těchto hranic.

V první řadě lze mluvit o mojí představě ekoturismu jako o vnitřně nastavené hranici, se kterou jsem do terénu přijela a kterou jsem následně musela jako první modifikovat a přetvářet. Tento proces byl poměrně náročný, ale měl na mě a na mé já transformační vliv, který mi následně pomohl nahlížet problematiku z jiné, širší, perspektivy.

Druhou hranici, kterou identifikuji, je hranice zeměpisně-legální. Podoba této hranice je utvářena mimo komunitu Chambok – je předmětem vyjednávání na Ministerstvu životního prostředí a Ministerstvu turismu. V šedé zóně této hranice působí různé vnitřní tlaky v podobě úplatků a lobbingu, které mají následný vliv na fyzickou přeměnu hranice. Tímto způsobem například Ministerstvo životního prostředí v prosinci 2016 po několikaletém boji odebralo komunitě 49ha lesa.

Další rovinou, jak nahlížet hranici ekoturismu, je geopolitická dimeze. V komunitě Chambok totiž rozhodují o dalším vývoji dvě vedení – jedno je ekoturistická komise a druhý je Úřad Chamboku. Mezi těmito dvěma vedeními dochází k mocenskému tření, přičemž úřad je přímo napojený na vládu, zatímco ekoturistická komise je autonomní. S rostoucím ekoturismem vzrůstá i nevole Úřadu nacházet kompromisy a oboustranně vyhovující řešení problémů, se kterými se v komunitě potýkají, čímž nastavují ekoturismu jasně vymezené hranice, přes které je odmítá pustit. Úřad Chamboku taky z důvodu větší popularity u místních nepřímo podporuje nelegální těžbu dřeva v okolí komunity, čímž dává prostor pro vznik šedé zóny, ve které se protizákonné jednání stává přijatelným.

Cestovní agentury vytvářejí hranice ekoturismu skrz prezentaci Chamboku a skrz jejich celkový přístup ke komunitě. Protože naprostá většina turistů přijíždí s

organizovaným zájezdem, mají cestovní agentury poměrně velký vliv na podobu a rozvoj nabízených služeb. Někteří průvodci s vidinou vlastního prospěchu vytváří na komunitu nátlak (např. vyžadováním „nejlepšího homestay“), čímž potlačuje principy, kterými se komunita snaží řídit (v tomto případě spravedlivý rotační systém homestay, který zaručuje rovnoměrné rozdělení zisku).

Turisté, kteří přijíždějí do komunity z vlastní iniciativy, často očekávají čisté a „autentické“ prostředí. Tuto představu jim narušují především odpadky, které turisté vnímají velmi negativně a vede je to ke zpochybňování hranic ekoturismu, které vnímají velmi komplexně.

Největší prostor jsem věnovala vymezení ekoturismu, podle místních. Ekoturismus v jejich rozumění ztvárňuje především les, ve kterém se nachází i hlavní atrakce pro turisty – vodopád. Jak se ukázalo, tak les pro místní představuje zdroj i duchovních a sociálních hodnot a ne jen těch materiálních (v podobě bambusu, hub, přírodní medicíny a divoce rostoucích jedlých plodin). Les je pevně propojen s vesnicí a místní tyto dvě entity vnímají jako společný ekosystém, ve kterém se odehrává jejich každodenní život. To odpovídá i Escobarově režimu organické přírody, který je charakteristický pro rurální oblasti Třetího světa, a který vystihuje skutečnost, kdy příroda a společnost od sebe nejsou ontologicky odděleny tak, jako tomu je v kosmologii západní modernity.

I kolem takto chápané hranice ekoturismu vzniká šedá zóna, kterou v tomto případě představuje chemické mango. Místní obyvatelé reflektují rizika, která chemická produkce manga přináší, především v kontextu jejich každodenního života (uvědomují si, že chemikálie neuznávají žádné hranice a mohou tak ohrozit jejich zdraví i zdraví zvířat) a ne v kontextu ekoturismu. Vedoucí komunity se však snaží svými aktivitami ošetřit tuto problematiku i jazykem ekoturismu, nicméně tato rovina řešení problému je teprve na svém začátku. Z pohledu Escobara (1999) zde můžeme hovořit o krystalizaci střetu klasického industriálního moderního kapitalismu (chemické mango určené na export) a jeho ekologické ruky (ekoturismus), která se zároveň promíchává s místním organickým režimem přírody. I když diplomová práce končí, tak terén zůstává otevřený a bude zajímavé sledovat dynamiku a vývoj tohoto sporu.

Zjištěním práce však není jen samotný obsah (hranice, šedé zóny, překračování), ale i to, jak se utváří etnografické vědění. To reflektuji v kapitole Tematizace výzkumného problému, kde zachycuji proces přeformulování svých výzkumných otázek na základě

konfrontace s terénem. Otevřenost, flexibilita a autoreflexe jsou u etnografie naprosto nepostradatelné komponenty, bez kterých se tato metoda neobejde.

Díky této diplomové práci, jsem mohla zrealizovat svůj první terénní výzkum, za což jsem nesmírně vděčná, protože jsem měla možnost zakusit o jak náročnou a komplexní výzkumnou metodu se jedná. S odstupem času a se studiem další a další literatury si začínám uvědomovat i chyby, které jsem v průběhu výzkumu udělala, avšak zároveň si troufám říci, že žádná z nich nabyla natolik fatální, aby mohla zpochybnit závěry mé práce. Terénní výzkum byl pro mě obohacující nejen z akademického pohledu, kdy jsem se naučila zcela novým technikám bádání a prošla jsem sebe-tranformačním procesem (viz kapitola Představa hranic ekoturismu etnografky z Evropy), ale i z pohledu lidského, protože jsem našla svou „druhou rodinu“, kam se budu vždycky ráda vracet.

8. Bibliografie

- Burrell, J. (2009) *The Field Site as a Network: A Strategy for Locating Ethnographic Research*. SAGE
- Carrier, J.; Macleod D. (2005) *Bursting the bubble: The socio-cultural context of ecotourism*. Royal Anthropological Institute.
- Disman, M. (2002) *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Nakladatelství Karolinum. Praha.
- Eriksen, T.H. (2007) *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Triton.
- Escobar, A. (1995) *Encountering Development, The making and unmaking of the Third World*. Princeton University Press, New Jersey.
- Escobar, A. (1996) *Construction Nature: Elements for a post-structuralist political ecology*. *Futures*, Vol. 28. No.4, pp.325-343, Pergamon.
- Escobar, A. (1999) *After Nature: Steps to an Antiessentialist Political Ecology*. The University of Chicago Press.
- Fiorello, A.; Bo, D. (2012) *Community-Based Ecotourism to Meet the New Tourist's Expectations: An Exploratory Study*. *Journal of Hospitality Marketing & Management*.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. Basic Books. First Edition.
- Guttal, S. (2011): *Whose Lands? Whose Resources?* *Society for International Development*. *Development* 54(1) pp. 91-97.
- Hammersley, M.; Atkinson, P. (2007) *Ethnography. Principles in practice*. Routledge; 3rd edition.
- Hansen, A. (2006) „*Tampering with nature: ‘nature’ and the ‘natural’ in media coverage of genetics and biotechnology*“, *Media, Culture & Society*, 28 (6): 811-834.
- Hendl J. (2005) *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Portál.
- Jones, S. (2005) *COMMUNITY-BASED ECOTOURISM The Significance of Social Capital*, Northumbria University, UK , *Annals of Tourism Research*, Vol. 32, No. 2, pp. 303–324.

- Kuřík, Bob (2013) -'Prosvítit výzkum: geopolitika a etnografie v proměnlivém světě [Geopolitics and Ethnography in the Channing World], in Yasar Abu Ghosh and Tereza Stöckelová (Eds.) *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi [Ethnography: Improvization in theory and research practice]*. Praha: SLON, 52-87.
- Kuřík, Bob (2015): Křišťál Latinské Ameriky. In Ondřej Horký-Hlucháň a Tomáš Profant (eds.) *Mimo Sever a Jih: Rozumět globálním nerovnostem a rozmanitosti*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů: 243-267
- MacCannell D. (1973) Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings. *American Journal of Sociology* Vol. 79, No. 3, pp. 589-603.
- Malinowski, B. (2002) *Argonauts Of The Western Pacific, An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. Routledge.
- Pasgaard, M.; Chea, L. (2013) Double inequity? The social dimensions of deforestation and forest protection in local communities in Northern Cambodia. *ASEAS - Austrian Journal of South-East Asian Studies*.
- Robbins, J. (2013) Beyond the suffering subject: toward an anthropology of the good. *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)* 19.
- Robertson H.; Vannarin N. (2014) Double Mango Harvest Draws overseas interest. *The Cambodia Daily* (December).
- Rynda, I. (2000) Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání. In: *Hledání odpovědí na současné výzvy světa*, ed. DLOUHÁ, Jana. COŽP UK. s. 10-16.
- Reimer J.; Walter P. (2013) How do you know it when you see it? Community based ecotourism in the Cardamom Mountains of SW Cambodia. *Tourism Management* 34, pp.122-132.
- Sajjad, F.; Noreen U.; Zaman K. (2014) Climate change and air pollution jointly creating nightmare for tourism industry. *Environ Sci Pollut Res*.
- Stronza, A. (2001) Anthropology of tourism: Forging New Ground for Ecotourism and Other Alternatives. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 30.

Toušek L; Budilová L., Fatková G., Hejnal O., Lupták L., Růžička M., Šimek J. (2015) Kapitoly z kvalitativního výzkumu, Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni.

Tsing, A. (2005) Friction: An Ethnography of Global Connection, Princeton University Press.

Wacquant, L. (2004) Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer. Oxford University Press.

West, P.; Carrier, J. G. (2004) Ecotourism and Authenticity, Getting Away from It All? Current Anthropology Volume 45, Number 4.

Williams, R. 1980. „Ideas of Nature“ in Problems in Materialism and Culture. London: Verso.

Wolf, E. (1982) Europe and the People Without History. University of California Press.

Internetové zdroje:

Závěrečné zprávy Mlup Baitong 2007-2015, dostupné online na <http://mlup-baitong.org>
www.moodle.fhs.cz

9. Přílohy

9.1. Příloha č. 1 : Projekt diplomové práce:

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Anna Kořánová
2. Osobní číslo (UKČO): 27444235
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2010
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 09/2014
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: Biopotraviny: Postoje spotřebitelů a bariéry nákupu, FHS, Studium humanitní vzdělanosti, 2013/2014, obhajoba 19. 06. 2014, FHS
6. Předběžný název DP: Rozhraní ekoturismu na příkladu komunity v Chamboku
7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]): Ekoturismus je v současné době čím dál tím populárnější forma cestování. Jako po celém světě, tak i v Kambodži se ekoturismus rychle rozvíjí. Ve své diplomové práci budu zkoumat ekoturismus na příkladu konkrétní komunity, a to sice komunity Chambok v Kambodži.
8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): V dané komunitě povedu etnografický výzkum, v rámci něhož budu zkoumat mezilidské vztahy v komunitě, vztah místních obyvatel k přírodě a jejich vztah k ekoturismu a turistům, kteří v rámci tohoto programu do komunity přijíždějí. Zaměřím se také na vytváření hranic ekoturismu, na procesy, které prostupují přes tyto hranice a na šedou zónu ekoturismu, která zde vzniká.
9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém: Jak se vymezují a jak jsou vyjednávány hranice ekoturismu? Jaké děje se odehrávají na jeho rozhraní? Jakou roli mají místní ve formování a budoucím rozvoji ekoturismu?
10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: V komunitě Chambok povedu etnografický výzkum, který potrvá zhruba 5 měsíců. S místními aktéry budu žít, vést rozhovory, budu si psát terénní deník a v neposlední řadě budu získávat informace ze zúčastněného pozorování. V souladu s metodou etnografického výzkumu využiji také všech dostupných materiálů týkajících se dané komunity.
11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování

metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Diplomová práce by svými závěry měla posloužit k reflexi fenoménu ekoturismu a přispět tím k debatě o definici a udržitelnosti ekoturismu. Pokusím se také zjistit, jaké nové typy problémů s sebou zavedení ekoturismu dané komunitě přináší. Závěry svého výzkumu odprezentuji místním na konci svého pobytu, přičemž se budu snažit o následnou diskusi a oboustrannou reflexi.

12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

Svou diplomovou prací rozšířím znalosti o daném regionu, neboť v České republice neexistuje žádné povědomí o formách ekoturismu v této oblasti a i v české antropologické literatuře se jedná o poměrně opomíjený region. Téma „šedé zóny“ ekoturismu není navíc v odborné literatuře zatím téměř vůbec zpracované. Většina studií zkoumá děje uvnitř ekoturismu, přičemž pozornost je věnována především problematice sociální stratifikace (Stronza, 2001; Pasgaard and Chea, 2013), otázce autenticity ekoturismu (West and Carrier, 2004) a transformaci ze zemědělsky orientované komunity na komunitu zcela závislou na ekoturismu (Stronza, 2001).

13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos: Mnoho studií se zabývá procesy uvnitř ekoturismu, ale v současné chvíli chybí studie, které by zkoumaly procesy, které probíhají na rozhraní mezi ekoturismem a okolním územím, proto bych se tomuto tématu ráda věnovala ve své diplomové práci.

14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

1. Úvod
2. Etnografická situace
3. Tematizace nastaveného problému
4. Teorie a metodologie
5. Chambok a ekoturismus v historické a geopolitické perspektivě
6. Hranice ekoturismu a jejich překračování
7. Závěr

15. Předběžná bibliografie k tématu:

- Avtar R., Sawada H., Kumar P. : Role of remote sensing and community forestry to manage forests for the effective implementation of REDD+ mechanism: a case study on Cambodia (Environ Dev Sustain 2013)
- Baird I.: ‚Indigenous Peoples‘ and land: Comparing communal land titling and its implications in Cambodia and Laos (Asia Pacific Viewpoint, 2013)
- Carr A., Ruhanen L. & Whitford M.: Indigenous peoples and tourism: the challenges and opportunities for sustainable tourism (Journal of Sustainable Tourism, 2016)
- Escobar, A.: Encountering Development (Princeton University Press, 1995)
- Escobar, A.: After Nature (The University of Chicago Press, 1999)
- Guttal, S.: Whose Lands? Whose Resources? (Development, 2011)
- Fortun, K.: Advocacy after Bhopal (The University of Chicago Press, 2001)
- Levy S., Hawkins D.: Peace Through Tourism: Commerce Based Principles and Practices (Journal of Business Ethics, 2010)

- McCarthy, S.: Norm diffusion and the limits to forestry governance reform in Southeast Asia's new democracies (The Pacific Review, 2014)
- Neeff A., Touch S., Chiengthong J.: The Politics and Ethics of Land Concessions in Rural Cambodia (Agric Environ Ethics, 2013)
- Pasgaard, M., & Chea, L.: Double inequity? The social dimensions of deforestation and forest protection in local communities in Northern Cambodia. (ASEAS - Austrian Journal of South-East Asian Studies, 2013)
- Stronza, A.: Anthropology of tourism: Forging New Ground for Ecotourism and Other Alternatives. (Annual Review of Anthropology, Vol. 30, 2001)
- Tsing, A.: Friction (Princeton University Press, 2005)
- West, P. & Carrier, J. G.: Ecotourism and Authenticity, Getting Away from It All? (Current Anthropology Volume 45, Number 4, 2004)
16. Předpokládaný vedoucí DP: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D.
17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):
Toto téma jsem si zvolila, protože velmi ráda cestuji. Zároveň jsem si však vědoma toho, že turismus je pro životní prostředí obrovskou zátěží. Proto považuji ekoturismus za zajímavou alternativu a rozhodla jsem se ho prozkoumat blíže na příkladu komunity Chambok.

Jinonice 7. března 2017

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

Community-based ecotourism in Chambok community

Anna Kořánová, B.A. Charles University in Prague, 2017

Introduction

Chambok is located on the border of Kirirom National Park in Kampong Speu province in Cambodia. The community consists of 9 villages and it is home for 761 families. In 2002 Cambodian NGO Mlup Baitong came to the community and introduced the concept of community-based ecotourism to the local people. With financial support they managed to build a path to the local waterfall and they established the first homestay. After 14 years there are now among others 51 homestays, a waterpipe system which provides running water to the whole community, electricity, two new schools and pharmacies, a new road, a rice bank providing rice to the poorest families and 1260 square hectares of forestland protected from logging and hunting. Chambok has won many various international awards in ecotourism, community based tourism and sustainable projects, among the latest ones for example The National Geographic Legacy Award.

I had the opportunity to spend almost 5 months working on my research in this community. My research is focused on the sustainability of ecotourism and on finding different cosmologies of the term of sustainability. I was observing daily situations and interactions between local people and also between locals and tourists. I also observed the approach local people had to nature and their environment. I conducted many interviews with locals, ranging from the poorest to the richest. I participated in numerous events and celebrations which helped me with obtaining people's trust and friendships.

Participation in ecotourism

Not everybody is actively participating in ecotourism, yet everyone can freely join the community. There are several roles local people can do - being a tour guide, providing a homestay, working in a "women restaurant" (as a chef or cook), providing ox-cart rides, being a handicraft teacher, being a cooking instructor, being a dancing teacher, participating in the dancing show (children only), patrolling the forest, collecting rubbish, selling tickets to the tourists, renting bicycles, or cooking the local delicacy bamboo sticky rice.

Over the course of my interviews I concluded the main reasons why somebody **is not** a part of ecotourism are the following: -absence of a bathroom/toilet in their house

-not enough money to buy the compulsory equipment for their homestay (such as a mattress, mosquito net and electric fan)

-the "women restaurant" has over 300 members so some women are only given the opportunity to cook once every year or two thus potential new members don't have any motivation to join the cooking group

-they have their own business (such as mango fields, selling pigs/cows/chickens/etc., a little shop) therefore they don't have ample time to participate in ecotourism

-absence of a motorbike resulting in less flexibility (for example commuting to the visitor center to cook)

-age, the older people generally like ecotourism but they are less able to take care of a homestay or commute to the visitor center on a daily basis

About 10% of the villagers don't support ecotourism at all. I was told that those people still see a higher potential in cutting down trees and selling them on the market. Unfortunately, upon further investigation it was impossible for me to conduct interviews with any of these families because local people didn't want to put themselves in the translator role in this case and during my stay I didn't have the opportunity to find any external translator.

Benefit sharing

Based on my observation and interviews, financial benefits from ecotourism seem to be fairly shared among all the participating members which is not considered an automatic fact. Many studies show the exact opposite tendencies and instead an increase of social exclusions due to ecotourism or forest protection (West and Carrier, 2004; Amanda

Stronza, 2001; Maya Pasgaard, Lily Chea, 2013). There are regular monthly meetings with the accountants who record all the income and expenditures and subsequently they divide up the profits among all the people. The community even provides some support to the poorest families in the form of rice or building a simple house for them.

Challenges

Usage of chemicals

As I recently discovered, the Kirirom region produces 50% of Cambodia's mangoes (www.kfp.com.kh). Unfortunately this production is dependent upon a high usage of chemicals, pesticides and fertilizers so the farmers can harvest up to three times per year instead of only once. Unluckily this is not only happening in the Kirirom region, degradation of land due to intensive farming is a problem all over Cambodia (Shalmali Guttal, 2011). There are approximately 25 mango farms around Chambok so local people are constantly exposed to these methods of farming. I focused on this phenomenon in the interviews and

it causes many concerns to the local people. There were several personal testimonies when farmers couldn't harvest their rice fields because it was infiltrated by chemicals. Other people lost their cows/chickens because they consumed grass near the mango fields and soon after they perished. Frequently, local people drink rain water and water from the river so they are very vulnerable to any water pollution which these chemicals may sooner or later cause. Even though agricultural land is not part of the protected area, I think it is necessary to discuss this topic within the community as pollution doesn't know any arbitrary boundaries (M.R.Hoffmann, 1993). Not only do chemicals exploit and threaten the natural resources, but it also becomes an ethical problem since Chambok uses the label "eco" which most visitors will particularly associate with a chemical-free environment. Development of ecotourism could create more jobs and therefore more people could choose to participate in this project instead of chemical farming - the community should start a dialog with the owners of these mango fields and confront them with the dangerous impacts it can have on the whole region in the (very near) future. Chemical degradation might be less visible than cutting down the forest, but it definitely can cause fatal problems as local people clearly depend on a healthy and nutritious environment.

Lack of English speaking locals

The number of tourists is increasing quite fast as more and more tour companies are interested in visiting Chambok. The question concerning sustainability of such rapid growth without simultaneously teaching English to more people should be discussed because currently there is a very limited amount of English speakers and this could become a big problem in the foreseeable future of Chambok's further development. Thus, I suggest seeking a volunteer who would come to Chambok for a minimum of 6 months and their sole purpose would be teaching English (several hours every day and classes would be divided into different levels of English). Such a volunteer would be accommodated for free and they should also be given a discount on food (or if possible 3 meals per day would be provided to them for free as well). Even though the community constantly needs financial support, right now their need for additional English speaking guides should be a higher priority so the community will survive its own growth.

Interactions with tourists

Stronza, in her study (Anthropology of tourism, 2001) is talking about locals changing aspects of their identity and behavior with a purpose to appeal to tourists. In the visitor center where the majority of the interactions between tourists and locals take place I observed virtually the opposite phenomenon. Nearly all non-English speakers tended to act reserved and almost indifferent, even though in their "natural environment" they are extremely friendly and warm-hearted. I explain this with the fact that feeling powerless becomes commonplace (because of the language barrier) and also that mainly tour companies come to Chambok and thus the group is "entertained" by their tour guide so local people don't see any need to interact with tourists. Unfortunately, this becomes more obvious when a similar approach is applied also in the case of independent tourists. Learning some basic English phrases would help locals to be more confident and comfortable in these situations so both sides can gain something from interacting.

Suggestions for improvement

Waste management

Similar to the whole of Cambodia, Chambok also faces the problem of a poor refuse infrastructure. Lots of tourists complain about the presence of rubbish in nature and local guides often don't know how to excuse it. This idealization of nature in Western society's perspective is not rare. Western tourists often expect a clean environment free of human

activity while visiting ecotourism sites (West and Carrier, 2004). I suggest to turn this “disadvantage” into an “advantage” - ecotourism should be based upon mutual knowledge enrichment such as increasing environmental awareness and cultural sensitivity among tourists (Amanda Stronza, 2001). Western tourists often don't realize that the vast majority of them individually produce more trash than most entire families in Chambok do, the only difference is the (in)visibility of it. Trash in Chambok could thus become a mirror to the Western tourist and make them rethink their own role in polluting the environment. This should not be done in an aggressive way, but in an educational and thought provoking manner – after all it is quite a sensitive topic. I would consider an informative visual display located in the visitor center as the best way to share this idea with tourists - local guides are usually not aware of how much trash Western people produce, also I don't think they would be comfortable presenting this topic during their presentations about Chambok. Also, limited knowledge of English terms could cause misunderstandings (such as unintentional insults) and it could put them into very unpleasant situations.

Simultaneously, the community should improve garbage reduction and prevention— little things such as providing the option of refilling bottles is a much needed and fantastic start (water bottles are one of the most common litter items). If the community wants people to throw garbage into trash bins, they should provide several public bins (not only in high traffic areas like the waterfall path but also in the villages) and provide continuing service to them.

Selling local products

The quality of Cambodian rice is commonly known as one of the world's best. Furthermore, plenty of tourists are amazed by the fact that they can eat locally grown rice. For this reason, I suggest making 0,5 kg packages with a personal message such as “From Kheam’s rice field. Thank you.” and then there could be a signature or some small picture or authentic handmade item. The price could be as high as 1,5\$ (normally local people sell rice for 800 Riel or approximately \$0.20 US cents per 1 Kg). This project could support a new group of people who can't participate in ecotourism in other forms (for example, the very poor families, elderly, etc.). Similarly, it could be done with rice wine - in that case I suggest this portion to be 100 ml bottles, the price would be according to packaging cost. Depending upon the season, also other local products such as papayas, coconuts, bananas, sugar cane etc. could be sold in the visitor center.

Focus on independent tourism

Services for tour companies are very well organized - everybody knows the specific program for each travel agency which comes to Chambok and everything usually goes very smoothly - tourists arrive in the evening, have dinner, watch the dancing show, go to their homestay, come back to visitor center for breakfast, go to the waterfall and leave. People who travel with those companies usually don't know anything about Chambok beforehand, nor do they learn anything while they are there- it's just one of many locations on their busy one to two week long program. That's why I think it's necessary to focus more on independent travelers because they are the demographic that made the effort to find information about Chambok by themselves and came intentionally to visit and support the ecotourism site (therefore they might also be willing to spend more money while they are here) . Based on my observations, these types of visits weren't as smooth as the tour company's especially in the situation when tourists didn't request a tour guide. I think it's important to provide these tourists with a flyer so they are able to find more information about Chambok and the activities available. On the reverse side, there should be a map of Chambok with its highlights (such as the swimming rock, rice wine shop, craft house, pagoda, visitor center, waterfall, etc) so tourists are better oriented and aren't constantly depending on the few people who speak English. Even though it appears more complicated than hosting big tour groups, in my opinion from a long-term perspective, attracting independent tourists is more important for Chambok because these tourists are more likely to respect and honor similar goals and principles like the ecotourism community does. Quality and quantity are topics often discussed in the tourism industry and according to many studies on sustainability, quality should be the priority for ecotourism (Kiper, 2013). Besides flyers I would like to put forth the idea of informative boards in the visitor center - also with a map and the history of Chambok – to summarize, at this point Chambok is not very transparent to the tourists because of the language barrier and lack of maps.

Activities

I was very pleased to see that local youth have many ideas and enthusiasm about improving activities for tourists. Currently Chambok offers the following activities: a handicraft workshop ox-cart rides

trek to the waterfall bicycle rental a cooking class Based on my interviews with the young tour guides there is a high level of energy to establish new activities such as:

Forest survival trek - this trek would take 2 days (1 overnight) and the tour guide would show the tourists how to forage for food (such as wild potatoes, honey, wild bananas, etc.). I support this idea only for smaller groups on a weekly basis - local people should have priority, to take advantage of the forest products first. **Craft making** – As of now, there is only a jewelry handicraft workshop, a tour guide voiced their opinion to expand the workshop to other fields such as clothes or over the shoulder bags. Some local people also know herbal medicine - which is becoming very popular in the Western world so selling/teaching about healing plants would likely be a very successful project.

In homestay breakfast- Tourists eat all their meals in the “women restaurant” so non-homestay owners can get a profit and that is completely acceptable. On the other hand, take into account the case of small groups, I think it would be advantageous to reconsider the option of serving breakfast in their homestay so the tourists can spend more time with their host family and the female staff members are not required to commute in the early hours to the visitor center to cook for only 1-5 people.

Local people’s profiles - personal stories and testimonies are a very powerful and popular tool. In Chambok almost everyone has an interesting story to share. Young people could work on a project in which they would interview a person, take their picture and publish it on the Chambok website (Facebook) - this could help tourists to better understand life in a Cambodian village. Possible future ideas would include a “Getting to know Chambok” display board in the visitor center.

Sustainability of community-based ecotourism and alternative cosmologies of sustainability in the case of Chambok

These topics are going to be the subject of my further theoretical research when I analyze all the data I have collected during my field research.

Conclusion

Even though there are several issues that can be addressed, Chambok and its community-based ecotourism is an example how well this concept can thrive given ample time and leadership. The leader of the community is well respected for his ideas and work ethic. Subsequently, local people are enthusiastic about further development and growth.

Even though its tempting to many local people, multiple anthropologic studies warn against strictly tourism-fueled development and consequently full dependency on tourism (Amanda Stronza, 2001), which strengthens my opinion that the proceeds from ecotourism should always be considered extra income for local people so they don't give up farming and start selling their land and therefore become completely dependent on it. It necessary to remember that the increasing amount of tourists might be only a temporary trend so full dependency on tourism could bring more damage than benefit to local people in the long term perspective.

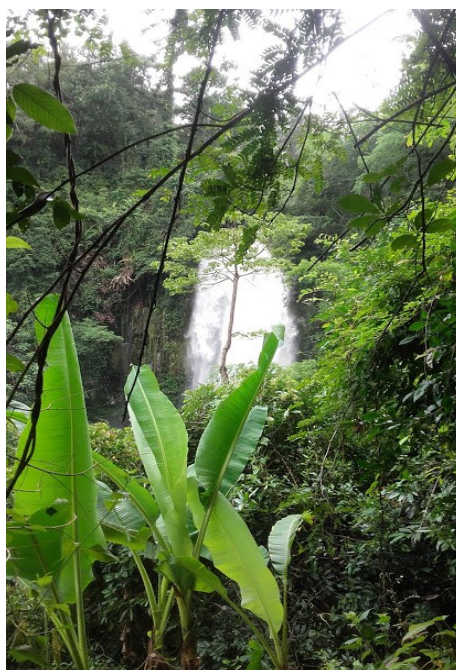
References:

Guttal, S. (2011). Whose Lands? Whose Resources? Society for International Development 1011-6370/11
Hoffmann, M.R. (1993). Chemical pollution of the environment: past, present and future. Environmental change and human health. Ciba Foundation. Wiley, J. & Sons
Kiper, T. (2013). Role of Ecotourism in Sustainable Development. Advances in Landscape Architecture. InTech
Pasgaard, M., & Chea, L. (2013). Double inequity? The social dimensions of deforestation and forest protection in local communities in Northern Cambodia. ASEAS – Austrian Journal of South-East Asian Studies, 6(2), 330-355.
Stronza, A. (2001). Anthropology of tourism: Forging New Ground for Ecotourism and Other Alternatives. Annual Review of Anthropology, Vol. 30 (2001), pp. 261-283
West, P. & Carrier, J.G. (2004). Ecotourism and Authenticity, Getting Away from It All? Current Anthropology Volume 45, Number 4

9.3 Příloha č. 3: Chemikálie

Obrázek 4: Chemikálie používané na mangových plantážích, Chambok, 3.10.2016

Obrázek 5: Vodopád, Chambok, 24.9.2016